

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

11.02 – МР.1592 «С» 2022.10.31. 07 ПЗ

ГАНЄВА ОЛЕКСАНДРА ВАДИМОВИЧА

2023

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

УДК 631.164.23

ПОГОДЖЕНО
Декан економічного факультету

ДОНУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової
діяльності

Анатолій ДІБРОВА
(підпис) " " 2023 р.

Микола ЛЬЧУК
(підпис) " " 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему
«**Інвестування підприємницької діяльності в
агробізнесі**»

Спеціальність **076 - «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»**

Освітня програма **Підприємництво, торгівля та біржова діяльність**

Орієнтація освітньої програми **освітньо – професійна**

Гарант освітньої програми

к.е.н., доцент

Людмила БЕРЕЗОВСЬКА

Керівник кваліфікаційної
магістерської роботи

к.е.н., доцент

(науковий ступінь та вчене звання)

Михайло МАРШАЛОК

(підпис)

(ПІБ)

Виконала

Олександр ГАНСВ

(підпис)

(ПІБ студента)

Київ – 2023

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
Економічний факультет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри організації
підприємництва та біржової діяльності

д.е.н., проф. _____ Микола ІЛЬЧУК

2022 р.

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Ганєву Олександрю Вадимовичу

(прізвище, ім'я, по-батькові)

Спеціальність **076 - «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»**

(код і назва)

Освітня програма **«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»**

(назва)

Орієнтація освітньої програма

освітньо-професійна

(освітньо-професійна або освітньо-наукова)

Тема магістерської роботи **«Інвестування підприємницької діяльності в агробізнесі»**

затверджена наказом ректора НУБіП України від 31 жовтня 2022 р. №1592 «С»

Термін подання завершеної роботи на кафедру **2023.11.10**

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи – дані підприємницьких структур аграрного сектору економіки, дані науково-дослідних установ, органів державної влади, міністерств і відомств, інформаційні матеріали, опубліковані в періодичних виданнях, дані мережі Internet, наукові праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, нормативні та законодавчі акти.

Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Теоретичні засади інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу.
2. Сучасний стан інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу.
3. Шляхи підвищення ефективності інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу

Перелік графічного матеріалу: таблиці, рисунки

Дата видачі завдання 22 жовтня 2022 р.

Керівник магістерської
кваліфікаційної роботи

(підпис)

Михайло МАРШАЛОК

(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання

(підпис)

Олександр ГАНЄВ

(прізвище та ініціали студента)

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із

вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

НУБІП України

Основний зміст магістерської роботи викладений на 6 сторінках друкованого тексту, що містить 18 таблиць, 10 рисунків. Список використаних джерел становить 65 найменувань і займає 7 сторінок.

Об'єктом дослідження є процес управління ефективністю інвестицій підприємницьких структур агробізнесу.

НУБІП України

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних питань інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу.

НУБІП України

Магістерська робота присвячена питанням інвестування підприємницької діяльності в агробізнесі. Дослідженням встановлено, що

НУБІП України

агробізнес є привабливим об'єктом інвестування. Тенденції прибуткової діяльності підприємницьких структур агробізнесу, які мали місце у передвоєнні роки тільки загострили нестачу інвестицій в аграрний сектор економіки. Суб'єкти агробізнесу потребують значних коштів в оновлення та

НУБІП України

зміцнення матеріально-технічної бази. Особливо привабливими є інвестиції в майнові об'єкти агробізнесу, зокрема в зернову інфраструктуру та елеватори.

НУБІП України

Виступаючи вагомим гравцем на світових зернових ринках, Україна потребує інвестицій у будівництво елеваторів та зерносковищ. Суб'єкти аграрного підприємництва потребують інвестицій і в силу специфіки галузі, оскільки

НУБІП України

період виробництва в ній не співпадає з періодом отримання продукції.

НУБІП України

Ключові слова: підприємницька діяльність, агробізнес, інвестиції, інвестиційна діяльність, інвестиційний проект, ризики, окупність, бізнес-план, інвестиційна привабливість, ефективність.

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	9
1.1. Сутнісна характеристика інвестицій та інвестиційної діяльності в агробізнесі.....	9
1.2. Інституціональне забезпечення інвестиційної діяльності агробізнесу в Україні.....	14
1.3. Методичні підходи до управління ефективністю інвестицій суб'єктів агробізнесу.....	19
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	26
2.1. Тенденції інвестування суб'єктів агробізнесу.....	26
2.2. Оцінка ефективності інвестицій в агробізнесі.....	32
2.3. Інвестиційна привабливість агробізнесу та її оцінка.....	37
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ	45
3.1. Обґрунтування потреби інвестицій в об'єкти агробізнесу.....	45
3.2. Бізнес-діагностика суб'єктів агробізнесу в управлінні ефективністю інвестицій	51
3.3. Удосконалення підходів до управління ефективністю інвестиційного проєкту об'єкта агробізнесу.....	57
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67

ВСТУП

НУБІП України

Інвестиційна діяльність в агробізнесі є актуальною з численних причин, і це важливо для розвитку аграрного сектору та підприємницьких структур.

НУБІП України

Зокрема агробізнес відіграє критичну роль у забезпеченні населення продовольством. Інвестиції в аграрний сектор допомагають підвищити врожайність, якість та кількість виробництва продуктів харчування, що є важливим для подолання голоду та забезпечення стійкості постачання продовольства населенню.

НУБІП України

Інвестиції в агробізнес сприяють створенню нових робочих місць та підвищенню життєвого рівня жителів сільських районів. Це може допомогти зменшити міграцію населення в міські райони та сприяти більш рівномірному розвитку країни. Також інвестиційна діяльність підприємницьких структур

НУБІП України

агробізнесу сприяє впровадженню новітніх технологій, які підвищують продуктивність та стійкість сільськогосподарського виробництва. Це включає в себе використання сучасних методів обробки ґрунту, систем автоматизації, генетично модифіковані культури та інші інновації.

НУБІП України

Україна залежить від експорту сільськогосподарської продукції, щоб забезпечити прибуток та покрити внутрішні потреби. Інвестиції допомагають підвищити конкурентоспроможність продукції на світовому ринку та розширювати можливості експорту.

НУБІП України

Сталість та стійкість аграрного виробництва теж забезпечують інвестиції в агробізнес. Вони дозволяють зменшити вплив природних катастроф та інших негативних факторів на виробництво. Використання сучасних методів зрошення, агрохімічних добрив та інших технологій сприяє

НУБІП України

підвищенню стійкості сільськогосподарського виробництва. Також вони можуть бути спрямовані на зменшення впливу галузі на навколишнє середовище, підвищення агроекологічної сталості та використання відновлювальних джерел енергії.

Усі ці аспекти демонструють актуальність інвестиційної діяльності в агробізнесі як для забезпечення потреб населення, так і для стимулювання економічного розвитку країни.

Вагомий внесок в розвиток теорії інвестицій в ринковій економіці зробили зарубіжні класики економічної теорії Дж. Кейнс, Г. Марковіц, У.

Шарп, Ф. Блек, Ф. Модільяні, І. Бланк, П. Друкер, А. маршал та багато інших.

Серед українських вчених-економістів, які досліджували інвестиційну діяльність в аграрному секторі можна виділити В. андрійчука, О. Березницьку,

О. Гальчинського, О. Глушенка, О. Захарчука, О. Калиту, С. Квашу, М. Кісіля,

Ю. Лупенка, М. Маліка, Б. Насхавера, Г. Підлісецького, О. Шерба та інших.

Велика суспільна значущість інвестиційної діяльності та потреба в постійному підвищенні її ефективності і зумовили вибір теми магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження полягають в дослідженні та узагальненні теоретичних засад та методичних підходів щодо управління ефективністю інвестицій в агробізнесі.

Відповідно до цієї мети було поставлено такі завдання дослідження:

– дослідити сутність інвестицій та інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу;

– проаналізувати інституційну підтримку інвестиційної діяльності в Україні;

– здійснити оцінку здійснити оцінку методичних підходів управління ефективністю інвестицій в агробізнесі;

– вивчити методичні підходи щодо оцінки інвестиційної привабливості агробізнесу;

– обґрунтувати потреби інвестицій в об'єкти агробізнесу;

– запропонувати систему бізнес-діагностики суб'єктів агробізнесу та шляхи підвищення ефективності їх інвестиційної діяльності.

Об'єктом дослідження є процес управління ефективністю інвестицій підприємницьких структур агробізнесу.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних та практичних питань інвестиційної діяльності суб'єктів агробізнесу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження є сучасна економічна та інвестиційна теорія. Використовувались наступні методи економічних досліджень: індуктивний; дедуктивний; аналізу та синтезу; історичний і логічний, анкетування та інтерв'ювання; графічний; монографічний тощо.

Інформаційну базу дослідження становлять чинні законодавчі та нормативні акти України у сфері інвестицій та інвестиційної діяльності, аналітичні огляди, матеріали Державної служби статистики України, звітність підприємницьких структур агробізнесу, періодичні та фахові видання, матеріали інтернет-ресурсів, власні авторські дослідження та спостереження інша ринкова інформація.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст магістерської роботи викладений на 6 сторінках друкованого тексту, що містить 18 таблиць, 10 рисунків. Список використаних джерел становить 65 найменувань і займає 7 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

1.1. Сутнісна характеристика інвестицій та інвестиційної діяльності в агробізнесі

Інвестиції сьогодні відіграють важливу роль у розвитку будь-якого бізнесу. Особливе значення вони мають в сільському господарстві в умовах ринкової економіки, оскільки дають змогу підвищити виробничий потенціал підприємницьких структур. Механізми, що регулюють інвестиційний процес в агробізнесі, являють собою складний набір етапів, фінансових механізмів та інструментів впливу для підвищення інтенсивності діяльності суб'єкта. Однак відсутність теоретико-методологічної бази або понятійного апарату не дає змоги об'єктивно підходити до розв'язання інвестиційних проблем.

Енциклопедія сучасної України характеризує агробізнес як «вертикальну та горизонтальну інтеграцію сільськогосподарських виробництв (підприємств постачання, збуту, переробки, банків та інших фінансових структур), основою яких є сільське господарство» [1]. Цей вид бізнесу тісно пов'язаний з багатьма галузями економіки, особливо з переробною промисловістю, збутом та експортом сільськогосподарської продукції.

Виходячи з такого розуміння концепції агробізнесу, учасниками агробізнесу є економічні суб'єкти сільського господарства різного масштабу. Дрібні - сімейні ферми, дрібні фермерські та інші господарства; середні - більшість сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання; великі - інтегровані агропромислові організації, групи та об'єднання. Крім агропідприємств, до агропромислового комплексу належить низка економічних суб'єктів, що займаються заготівлею, переробкою, зберіганням, транспортуванням і збутом сільськогосподарської продукції, а

також компанії та організації виробничого, фінансового, маркетингового, консультативного, сервісного, постачальницького та іншого спрямування.

Інвестиції та інвестиційна діяльність в агробізнесі грають критичну роль у розвитку сільськогосподарського сектору, підвищенні продуктивності та забезпеченні продовольчої безпеки. Вони також сприяють економічному зростанню, зменшенню виробничих ризиків та підвищенню якості сільськогосподарських товарів.

Термін "інвестиції" походить від латинського слова "investire", що означає "вкладення грошей в щось, вкладення капіталу". Це слово почало використовуватися в економічному контексті для позначення актів вкладення капіталу або ресурсів з метою отримання прибутку або доходу в майбутньому. Термін "інвестиції" став загальноприйнятим у фінансовій та економічній літературі та має широке застосування в галузі інвестиційного аналізу, управління активами та фінансовому плануванні.

До появи в економічному обігу терміна "інвестиції" широко використовувалося поняття "капітал". У XVII і XIX століттях, коли виникла теорія капіталу, найчастіше використовували поняття "запас", що розуміли як капітал. Поняття "інвестиції" вперше було введено в економічну теорію меркантилістами. Уже в XV-XVII століттях вони усвідомили зручність вкладення грошей. Вони визнали необхідність залучення капіталу у виробництво для успішного розвитку держави. Згодом представники фізіократів розвинули цю теорію. У своїй праці "Економічні таблиці" Ф. Кене запропонував розділити інвестиції на початкові та щорічні [2, с. 784].

Саме Т. Манн і Ф. Кене виокремили новий економічний термін, який розглядався як капітал у контексті важливості нагромадження в системі суспільного відтворення.

Основоположник класичної економічної теорії А. Сміт вважав, що економіка країни може бути зміцнена тільки за рахунок створення нових робочих місць. Сміт вважав, що економіка країни може бути укріплена тільки за рахунок створення нових робочих місць і підвищення продуктивності праці.

Він запропонував такий спосіб використання капіталу, який не тільки збільшує національне багатство, а й забезпечує дохід його власникам. Цей дохід визначався як прибуток. А. Сміт вивчав теорію інвестицій і доводив відмінність між інвестиціями у власність і гроші та інвестиціями в засоби праці, тобто у фактори виробництва [3].

З розвитком економічної думки вчення про природу капіталу поглиблювалося на основі відмінності між функціональними товарами, що їх набувають підприємці. 'Функція останнього - служити цілям виробництва відповідно до своїх технічних характеристик, виробляти товари, які технічно і фізично абсолютно різні'. Функція капіталу полягає в тому, щоб . . . полягає в тому, щоб . . . полягає в тому, щоб забезпечити підприємців товарами для використання у виробництві', - підкреслює Шумпетер у своїх працях [4, с. 233].

Відмінність і взаємозв'язок функцій основних фондів і капіталу визначається їхньою економічною сутністю. Основні фонди - це інтереси підприємців, які вони використовують для здійснення своєї економічної діяльності, а джерелом їх формування є капітал. Суттєвою ознакою капіталу є постійне вкладення коштів у конкретні товари з метою отримання майбутніх вигод.

У своїй теорії Дж. Кейнс визначає інвестиції як ту частину доходу, яку працівники не використовують на споживання. У його працях інвестиції трактуються як протилежність заощадженням. Для досягнення макроекономічної рівноваги заощадження та інвестиції, необхідні фірмам, мають бути рівними. У класичній теорії ці дві величини врівноважуються процентною ставкою. Змінюючи процентну ставку, держава може коригувати інвестиційний процес і виходити з кризової ситуації [5].

В подальшому розвиваються інвестиційні теорії, у рамках яких формуються гіпотези про поведінку інвесторів. Основними теоріями тут були засновані на мотиві прибутку: акселераційна теорія інвестицій, неокласична теорія та теорія ліквідності. Усі ці теорії були спрямовані на виявлення умов, за яких інвестиції сприяють економічному зростанню.

Таким чином можна стверджувати, що інвестиції - це вкладення грошей, часу, ресурсів або інших активів у певну діяльність або проєкт з метою отримання прибутку або доходу в майбутньому. У випадку агробізнесу, це може включати в себе закупку землі, обладнання, насіння, добрива та інші ресурси для сільськогосподарського виробництва.

Головною метою інвестицій в агробізнесі є підвищення продуктивності, якості та прибутковості сільськогосподарського виробництва. Це також може включати в себе розвиток нових технологій, вдосконалення інфраструктури та забезпечення сталого виробництва продуктів харчування.

Інвестиційна діяльність - це процес вкладення коштів, ресурсів, часу або інших активів у різні види інвестицій з метою отримання прибутку або доходу в майбутньому. Ця діяльність передбачає розгляд і оцінку різних можливостей інвестування та прийняття рішень щодо розподілу ресурсів між різними інвестиційними проєктами.

Основою якісного перетворення сільського господарства є інвестування коштів в інноваційні технології, нові сорти та засоби захисту рослин. Саме інновації можуть допомогти вивести сільську місцевість на новий етап розвитку, зберегти навколишнє середовище, природне оточення та ландшафт,

підлишити умови праці та зупинити відтік населення, особливо молоді, із села. Так А. О. Касич визначила інвестиційно-інноваційну діяльність як «комплекс дій фізичних осіб та суб'єктів господарювання, сфер діяльності та галузей промисловості, держави, спрямованих на розроблення та реалізацію інноваційних ідей, проєктів, а також їх інвестиційне забезпечення» [6, с. 430].

За твердженням М. І. Кісія «Капітал на зазначені цілі активно спрямовуватиметься, якщо його власники будуть упевнені в одержанні на прийнятному для них рівні економічних й інших вигід. Тобто, для забезпечення розвитку сільського господарства на розширеній основі, необхідно для інвесторів і власників земельного, майнового, грошового та фінансового капіталу створити умови, за яких вони будуть зацікавлені вкладати свій капітал у сільське господарство» [7, с. 44].

Інвестиційна діяльність в агробізнесі спрямована на залучення фінансових ресурсів та розвиток аграрної галузі. Вона включає в себе планування, оцінку, вибір та реалізацію інвестиційних проєктів, а також управління ризиками і відбором оптимальних інвестиційних рішень.

Джерелами інвестицій в агробізнесі можуть бути різні джерела, включаючи власні кошти сільськогосподарських підприємств, банківські кредити, інвестиції приватних інвесторів, державні та міжнародні фонди.

На основі аналізу дослідження науковців, можна виділити наступну класифікацію інвестицій (рис. 1.1).

Термін інвестування	- коротко, - середньо, - довгострокові; з невизначеним терміном
Об'єкт інвестування	фізичні; нематеріальні; грошові
Джерела інвестицій	власні кошти підприємств, державні програми, кредити, іноземні, кошти громадських організацій, кошти від участі в фондових ринках
Напрямок реалізації	аграрне виробництво, соціальна інфраструктура, сільський туризм, розвиток сільських територій, сфера обслуговування
Участь у капіталі	прямі, непрямі
Спрямованість	початкові, інвестиції на розширення, реінвестиції, бруто-інвестиції
Отриманий ефект	економічний, соціальний, екологічний, подолання територіальної асиметрії, інноваційний

Рис.1.1. Класифікація інвестицій

Узагальнено на основі [8, 9, 10, 11, 13] інвестиції в агробізнесі пов'язані з різними ризиками, такими як природні катастрофи, коливання цін на сировину, зміни у законодавстві, а також економічні та політичні фактори. Управління цими ризиками важливе для успішної інвестиційної діяльності. Інвестиційна діяльність в агробізнесі також повинна враховувати соціальні та екологічні аспекти. Забезпечення

сталого виробництва та дотримання екологічних стандартів стають дедалі важливішими для інвесторів та споживачів.

Інвестиційна діяльність може бути спрямована на різні цілі, включаючи накопичення капіталу, забезпечення пенсійного забезпечення, заробіток на фінансових ринках або розвиток бізнесу. Вона важлива для економічного розвитку, фінансової стабільності та забезпечення майбутнього доходу.

1.2. Інституціональне забезпечення інвестиційної діяльності

агробізнесу в Україні.

Основною метою інституційної підтримки інвестиційної діяльності в АПК є створення передумов, що забезпечують взаємодію всіх учасників інвестиційного процесу.

Основними цлями інвестицій в аграрний сектор економіки після 2020 року є такі:

- Сільське господарство, особливо промислова переробка та інфраструктура, пов'язана із сільським господарством (порти, підйомники, обладнання). Сільське господарство залишиться привабливим сектором для глобальних інвесторів, які прагнуть розширити свій бізнес і вирішити проблеми продовольчої безпеки;

- Сільськогосподарський ІТ-сектор. 2019 рік став важливим роком для ІТ-сектору України, в який венчурні фірми інвестували понад 500 млн. дол;

- Логістика та інтернет-сервіси також привабливі, особливо у сфері постачання сільськогосподарської продукції.

Відповідно до опитуванням науковців, «основними напрямками, що сприяють залученню іноземних інвестицій в агропродовольчий сектор, є зміцнення та модернізація на основі останніх досягнень науки і техніки, особливо в зерновому підкомплексі, а також створення ефективних засобів

захисту рослин від шкідників та обладнання для переробки врожаю, оскільки ця галузь гарантує зростання ВВП України» [14, с. 88]

На думку ООН, перспективи економічного зростання з 2020 року залежатимуть від розв'язання торговельних суперечок та усунення екологічної невизначеності. Інвестиційна політика є важливою частиною заходів із боротьби з пандемією: понад 70 країн ухвалили заходи щодо пом'якшення негативного впливу на прямі іноземні інвестиції. До числа заходів підтримки належать: спрощення процедур залучення інвестицій через Інтернет, пов'язані з пандемією негативно позначилася на роботі агентств із залучення інвестицій.

Деякі країни посилили обмеження на іноземні інвестиції для захисту стратегічних галузей. Серед інших заходів - обов'язкове квотування виробництва. Криза також сповільнила перебіг переговорів щодо міжнародних інвестиційних угод.

Необхідні заходи щодо створення надійного інституційного середовища для управління залученням інвестицій:

1. удосконалення законодавчої бази в галузі інвестиційної політики та підтримки інвестицій;
2. залучення додаткових інвестицій в інфраструктуру, особливо в транспорт і зберігання сільськогосподарської продукції;
3. завершення земельної реформи на основі прозорого законодавства;
4. зробити кредити доступними для дрібних підприємців та сімейних фермерів;
5. вдосконалення програм підвищення кваліфікації та професійної освіти працівників;
6. розвиток консультаційних служб для надання допомоги в сільській місцевості;
7. спрощення адміністративних процедур отримання ліцензій та сертифікатів;
8. екологічна політика. Значне забруднення довкілля та ерозія ґрунтів знижують інвестиційну привабливість сільськогосподарського сектору;

9. усунення нормативних та адміністративних бар'єрів у торгівлі та сприяння розширенню ринку;

10. запровадження стимулювальних заходів, спрямованих на подолання наслідків війни і відновлення інвестиційних потоків.

Тому необхідно впроваджувати нову парадигму інвестування та розвитку:

- від експортно-орієнтованих інвестицій, спрямованих на підвищення ефективності у вузькоспеціалізованих галузях, до орієнтації на виробництво для регіональних ринків і "експорт-плюс-плюс" інвестицій у ширшу

виробничу базу;

- від конкуренції за інвестиції в одному місці, що ґрунтується на витратах, до конкуренції за диверсифіковані інвестиції, що ґрунтуються на гнучкості та стійкості;

- від пріоритету великих промислових інвесторів з "великою інфраструктурою" до визнання ролі дрібного виробництва і послуг з "компактною інфраструктурою". До "компактної інфраструктури".

Використання нових форм інвестиційної діяльності, таких як редевелопмент, реновація, ревіталізація та реконструкція, як нових методів інвестиційного розвитку з метою отримання доходу.

Під інституційним забезпеченням заведено розуміти як ринкові інститути, так і інститути та регулювання державного сектору. Основним законодавчим актом, що регулює рух інвестицій, є Закон України "Про інвестиційну діяльність", згідно з яким ця діяльність здійснюється шляхом розроблення інвестиційних проєктів та вчинення правочинів з корпоративними правами, іншими видами майна та нематеріальними активами.

М.І. Кісіля вважає: «Зі зміною економічних умов та стану матеріально-технічної бази суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки змінюється масштаб цієї проблеми, стратегія її розв'язання, а також напрямки пріоритети, механізми і завдання. Інвестиційні завдання, що успішно

розв'язувалися суб'єктами господарювання й відповідними органами управління на кожному етапі розвитку, мали належне наукове обґрунтування. Узагальнення результатів безперервно накопичуваного багаторічного досвіду системних наукових досліджень інвестиційної проблематики в Україні має важливе значення як для удосконалення їх організації та планування, так і для розроблення й упровадження науково обґрунтованих заходів щодо підвищення ефективності інвестицій в аграрному секторі економіки» [15, с. 84-96].

Дослідженнями М.Й. Маліка та О.Г. Шпикуляка свідчать «Підприємницька діяльність в аграрному секторі економіки спрямована на створення умов для забезпечення розвитку економіки, реалізації прав і свобод громадян, узгодження інтересів груп у суспільстві і забезпечення соціального розвитку сільських територій. Сучасні проблеми розвитку підприємницьких структур мають інституціональне походження. У зв'язку з цим актуалізується необхідність застосування інституціонального підходу для оцінок засад, результатів і пріоритетів їх діяльності, вивчення інституційної специфіки конституції внутрішнього та зовнішнього середовища, втілення транзакцій обміну. Використання методології інституціоналізму в економічних дослідженнях дає можливість широкого вивчення процесів формування і розвитку підприємницької діяльності на сільських територіях» [16, с. 73-82].

За результатами наукових пошуків ряду науковців: «За основу функціонування будь-якої системи слугує взаємоузгоджене законодавство. У держави повинні бути чіткі інвестиційні стратегії: коротко-, середньо- та довгострокові. Стратегії мають бути розподілені на регіональні, всеукраїнські, а також відповідно до галузей. Необхідне запровадження міжнародних методик розроблення бізнес-планів, моделювання, swot-аналізу, бенчмаркінгу, редевелопменту, які б враховували особливості національного інституційного середовища. Україні необхідно стежити за тим, щоб інструменти її інвестиційної політики відповідали сучасним вимогам, використовуючи для цього такі засоби, як переорієнтація інвестиційних

стимулів, модернізація засобів виробництва, застосування нових інструментів заохочення, спрощення процедур інвестиційної діяльності та розробка чітких механізмів розгляду заявок і контролю іноземних інвестицій. Ці сприятиме зменшенню трансакційних витрат» [18, с. 69-77].

Проведений аналіз досліджень науковців, дозволив виділити наступні інститути, інституції та їх складові, які задіяні в процес інвестиційної діяльності та вимагають реформування відповідно до змін в економічному середовищі (рис. 1.2)

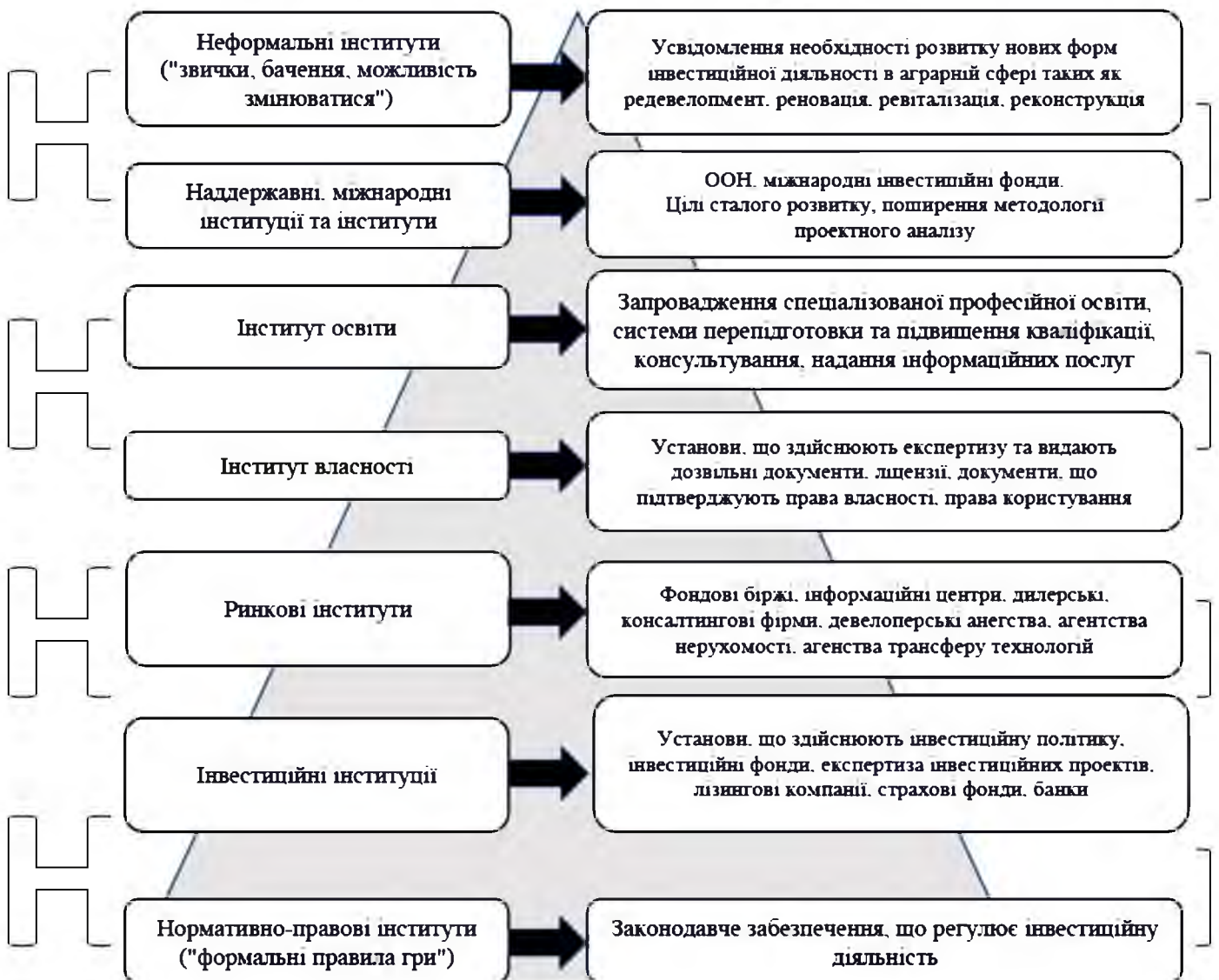

Рис. 1.2. Модель взаємодії інститутів та інституцій в процесі інвестиційної діяльності * узагальнено на основі [7, 8, 12, 15, 17]

Інвестиції в агробізнес прив'язані до сільських земель, тому потрібне чітке і прозоре завершення земельної реформи. Необхідні також додаткові

інвестиції в інфраструктуру, наприклад, у транспортування і зберігання зерна.

Іншою важливою перешкодою є доступ до дешевих ресурсів. Ставки за кредитами в Україні досить високі, а альтернативні джерела закупівель

неефективні. Більшість малих і середніх сільськогосподарських підприємств

не мають достатніх коштів для застави. Основним джерелом застави

залишаються власні кошти.

Основною метою при виборі системи є мінімізація транзакційних витрат. Якщо держава мінімізує транзакційні витрати, полегшуючи набуття

прав власності, ліцензій і дозволів та спрощуючи контракти, то добровільний

обмін активами буде заснований на довірі. Державні інститути регулюють

контракти, беруть участь в їх укладанні та виконанні. За такого підходу

ієрархічні інститути розглядаються в порівняльній перспективі. Це дає змогу

визначити, який з інститутів найефективніший з точки зору мінімізації витрат.

1.3. Методичні підходи до управління ефективністю інвестицій суб'єктів агробізнесу.

Нині вітчизняний агробізнес представлений господарюючими суб'єктами з різними структурами власності та управління, масштабами виробництва і спеціалізацією, структурою витрат, рівнем рентабельності та

фінансової стійкості. У зв'язку з цим при оцінці віддачі від інвестицій

необхідно застосовувати різні методології та методичні підходи, а також

враховувати специфіку інвестиційної діяльності. Нині вітчизняний агробізнес

представлений господарюючими суб'єктами з різними структурами власності

та управління, масштабами виробництва і спеціалізацією, структурою витрат,

рівнем рентабельності та фінансової стійкості. У зв'язку з цим при оцінці

віддачі від інвестицій необхідно застосовувати різні методології та методичні

підходи, а також враховувати специфіку інвестиційної діяльності.

«В умовах трансформації економічних відносин виникає безліч проблем, серед яких важливе місце займають проблеми інвестування сільського господарства. Без створення зацікавленості/потенційних інвесторів у розширення обсягів вкладень у вітчизняний аграрний сектор економіки в принципі неможливо вирішити завдання створення і збереження міцної матеріально-технічної бази сільських товаровиробників. У зв'язку з цим особливого значення набувають різні методи оцінки та обґрунтування ефективності інвестиційних проєктів в агропродовольчій комплексі» [22].

Для цілей управління ефективністю інвестицій мають застосовуватися

такі основні методики

Аналіз проєкту - вибір комерційних, технічних, інноваційних, інституційних, соціальних, екологічних, інвестиційних, фінансових, економічних та інших рішень, що принесуть користь власникові інвестиційного проєкту і будуть вигідні всім учасникам проєкту;

- *Оцінка ефективності управління інвестиціями* - може бути оцінена загальна ефективність управління інвестиціями суб'єктів АПК;

- *Аналіз інвестиційної привабливості суб'єктів АПК* - необхідний для того, щоб суб'єкти АПК могли залучати інвестиційні ресурси.

На сьогодні у світовій практиці головними чинниками для здійснення оцінки ефективності капітальних інвестицій є чистий дисконтований дохід (NPV), внутрішня норма прибутковості (IRR) і дисконтований період окупності інвестицій (Nok).

Чистий дисконтований дохід (NPV) - це фінансовий показник, який використовується для оцінки прибутковості інвестиційного проєкту. Він враховує часову вартість грошей, тобто той факт, що гроші, отримані в майбутньому, менше варті, ніж ті самі гроші, отримані сьогодні. NPV вимірює різницю між сумами всіх внесків і витрат, дисконтованих до поточної вартості.

Для розрахунку NPV потрібно враховувати наступні елементи:

1. Вартість інвестиційного проєкту (початковий внесок).

2. Очікувані грошові потоки, які генеруватиме проект протягом певного періоду.

3. Ставку дисконту, яка відображає вартість грошей в майбутньому.

4. Тривалість проекту або період, протягом якого проводиться розрахунок NPV.

Розрахунок NPV виглядає наступним чином:

$$NPV = \sum_{t=1}^n \frac{Rt}{(1+i)^t} - I_0$$

де:

- де NPV → чистий дисконтований дохід від впровадження проекту;

R_t – величина грошових надходжень від впровадження проекту в t -му році, після сплати податкових зобов'язань та вирахування амортизації;

i – дохідність капіталу;

n – строк реалізації проекту (строк використання придбаного обладнання та устаткування);

I_0 – початковий розмір капітальних інвестицій (інвестований капітал).

Якщо NPV додатний, це означає, що проект генерує прибуток, який перевищує вартість інвестицій, і він є прибутковим. У випадку, коли NPV від'ємний, це свідчить про те, що вартість інвестицій перевищує прибуток, і проект може бути не вигідним. NPV дорівнює нулю, коли прибуток в точності компенсує вартість інвестицій.

NPV - це важливий інструмент прийняття рішень в області фінансів і інвестицій, оскільки він допомагає визначити, чи варто інвестувати в конкретний проект або підприємство.

Внутрішня норма прибутковості (IRR), також відома як Internal Rate of Return (IRR) в англійській термінології, є ще одним важливим фінансовим показником, використовуваним для оцінки прибутковості інвестиційного проекту або бізнес-операції. IRR визначає ту річну процентну ставку, при якій чистий дисконтований дохід (NPV) проекту дорівнює нулю.

НУБІП України

$$IRR = i_1 + \frac{NPVi_1 \cdot (i_2 - i_1)}{NPVi_1 - NPVi_2}$$

де i_1 – це ставка, при якій $NPVi_1 > 0$;

i_2 – це ставка, при якій $NPVi_2 < 0$.

Для розрахунку IRR потрібно враховувати наступні елементи:

НУБІП України

1. Очікувані грошові потоки, які генеруватиме проект протягом певного періоду, включаючи початкову інвестицію (CO) – чистий прибуток або витрати в кожному періоді (Cft).

2. Пробують різні процентні ставки для дисконту (r) і знаходять таку

ставку, при якій NPV дорівнює нулю.

IRR виражається у відсотках і представляє процентну ставку, за якою чистий дисконтований дохід від проекту буде рівним нулю. Це означає, що

IRR вказує на річний внутрішній прибуток, який проект генерує для

інвесторів. Якщо IRR вище, ніж поточна ставка дисконту або вимоги

інвестора, то проект вважається прибутковим.

Інтерпретація IRR полягає в наступному.

- Якщо IRR більше вимог інвестора (зазвичай поточної ставки дисконту),

проект може бути вигідним.

- Якщо IRR менше поточної ставки дисконту, проект може бути

невигідним.

Розрахунок IRR може бути складним і включати в себе числення, або

його можна визначити за допомогою фінансового калькулятора або

спеціалізованого програмного забезпечення для фінансового аналізу.

Внутрішня норма прибутковості (IRR) також відома як Internal Rate of Return

(IRR) в англійській термінології, є ще одним важливим фінансовим

показником, використовуваним для оцінки прибутковості інвестиційного

проекту або бізнес-операції. IRR визначає ту річну процентну ставку, при якій

чистий/дисконтований дохід (NPV) проекту дорівнює нулю.

Дисконтований період окупності інвестицій (Nok) – це показник, який використовується для визначення кількості періодів, необхідних для повного

окупання інвестицій, які були зроблені в проект або бізнес-операцію. Інший термін для Nok - це "період окупності" або "термін окупності".

Для розрахунку Nok зазвичай використовуються наступні дані:

1. Початкова інвестиція або вартість проекту (C_0).
2. Очікувані грошові потоки, які генеруватиме проект протягом певного періоду, включаючи чистий прибуток або витрати в кожному періоді (CF_t).
3. Ставка дисконту (r).

$$PO = \frac{IB}{\sum_{t=1}^n ЧП_t / r}$$

де ЧП_t - чисті фінансові потоки на t-му періоді розрахунку;

IB - інвестиційні витрати;

t - конкретний рік впровадження проекту;

n - тривалість проекту в роках.

Щоб розрахувати Nok, вам потрібно визначити, в якому періоді чистий дисконтований дохід (NPV) вперше стає позитивним. Це вказує на те, коли проект починає приносити прибуток, який компенсує початкову інвестицію. Nok визначається як цей період.

У випадку, коли NPV стає позитивним на періоді t, Nok буде дорівнювати t.

Nok - це важливий показник для інвесторів і керівників проектів, оскільки він допомагає визначити, скільки часу потрібно для повного окупання інвестицій і початку генерації чистого прибутку.

Ефективність інвестиційного проекту оцінюється на основі різних факторів, які можна розділити на різні групи. Важливо враховувати ці фактори при прийнятті рішення про вкладення коштів у конкретний проект. Ось деякі з основних груп факторів ефективності проекту:

1. Фінансові фактори:

- Показники рентабельності: чистий дисконтований дохід (NPV), внутрішня норма прибутковості (IRR), дисконтований період окупності (Nok), прибутковість капіталу тощо.

- Вартість інвестицій і капітальні витрати.

- Очікувані грошові потоки і їх розподіл в часі.

2. Економічні фактори:

- Споживчий попит і ринкова потреба у продукції чи послугах, які надає проект.

- Можливість розширення ринку та конкурентність.

- Вплив проекту на зайнятість і економіку регіону.

3. Технічні фактори:

- Технологічний аспект і завдання проекту.

- Реалізовані інновації і їхні переваги.

- Наявність та якість необхідних ресурсів.

4. Управлінські та організаційні фактори:

- Кваліфікація керівництва і команди проекту.

- Якість управління ризиками та виконанням проекту.

- Системи контролю і планування.

5. Соціокультурні та екологічні фактори:

- Вплив проекту на суспільство і довкілля.

- Соціальна прийнятність і легітимність проекту.

- Вплив на місцеві спільноти та культурні цінності.

6. Юридичні та регуляторні фактори:

- Дотримання всіх законів та нормативів.

- Ризики, пов'язані з юридичними питаннями та змінами в законодавстві.

- Ліцензії та дозволи, необхідні для реалізації проекту.

Залежно від типу проекту і галузі, де він реалізується, певні фактори можуть бути більш важливими, ніж інші. Інвестори та керівники проекту повинні ретельно аналізувати всі ці фактори, щоб прийняти обґрунтоване рішення про вигідність та реалізованість проекту.

Виділяють три головні методи розрахунку економічної ефективності проектів на стартовому етапі здійснення технічного аудиту та аналізу, що не

пов'язані з фактором часу або враховують його частково:

- порівняння витрат
- порівняння прибутку;

- порівняння доходності за проектом, сюди також відносять метод

розрахунку періоду окупності інвестицій (pay-back period)» [22].

«Основними факторами ефективності проектів, що використовується під час здійснення технічного аудиту є:

- капіталовіддача;
- оборотність товарних запасів (річні продажі, поділені на

середньорічний обсяг товарних запасів);

продуктивність праці (річний дохід, розподілений на середньорічну кількість зайнятих робітників і службовців)» [22].

Виходячи з вищевказаних даних, можна запропонувати такий алгоритм

управління ефективністю інвестицій (рис. 1.3):

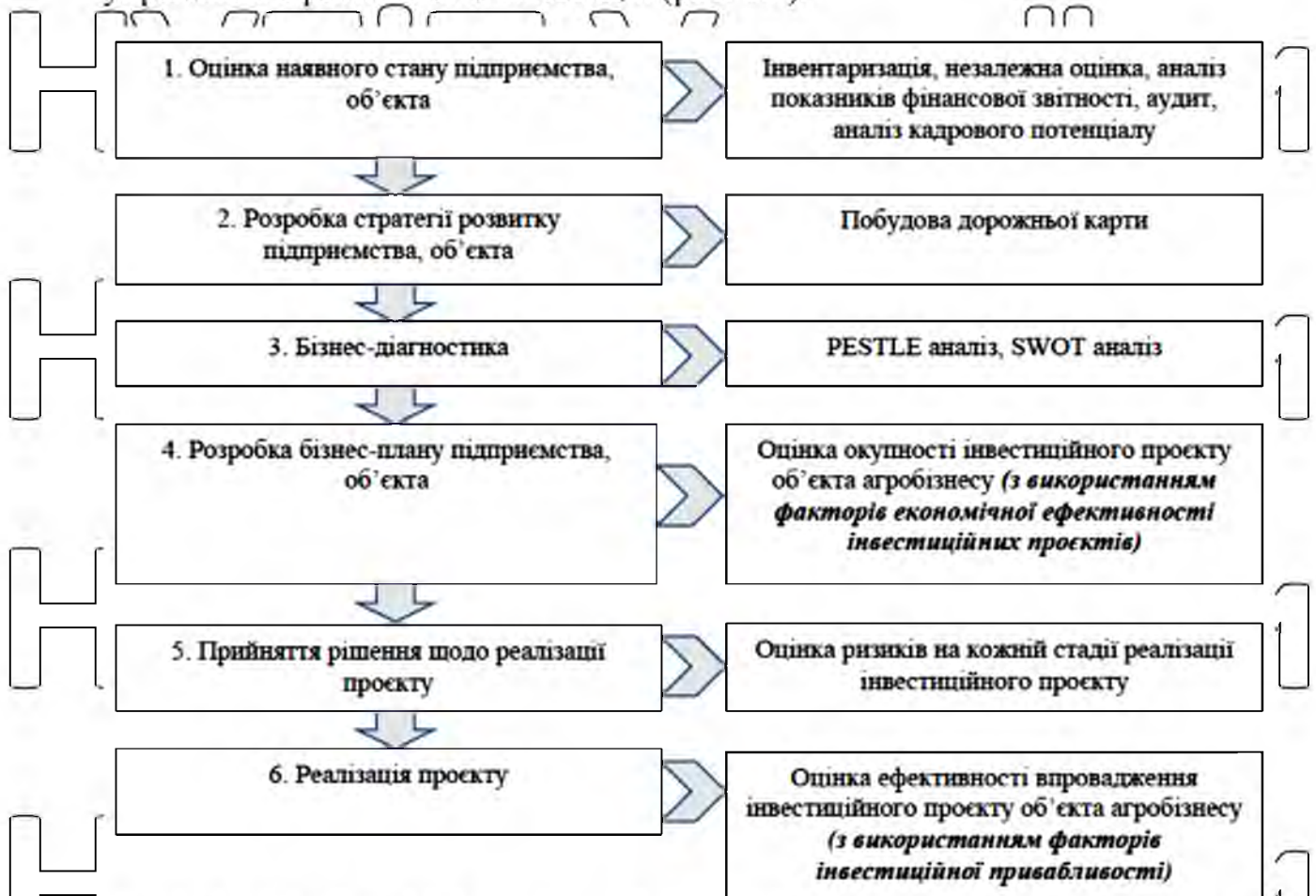

Рис.1.3. Алгоритм управління ефективністю інвестицій [22].

РОЗДІЛ 2.

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

2.1. Тенденції інвестування суб'єктів агробізнесу.

«Інвестиційна діяльність є однією з основних рушійних сил світових економічних відносин, особливо в умовах сталого розвитку та забезпечення продовольчої безпеки як у світі, так і в середині кожної країни в цілому. За прогнозними розрахунками, потреба ринку у світових інвестиціях складає 1,85 трлн дол, а потреба України у інвестиціях становить всього 1% від глобального обсягу» [25]. Однак з початку 2020 року агропродовольчий сектор вразила серйозна інвестиційна криза, яка охопила всю нашу країну. Оскільки аграрний сектор в економіці істотно впливає на загальну динаміку нашої економіки, антикризові заходи в галузі інвестицій у нашій країні мають починатися з подолання інвестиційної кризи в сільському господарстві.

Обсяг капітальних інвестицій в агробізнес за 2015-2019 роки є досить незначним порівнянно з показниками капітальних інвестицій всього по Україні та становить в середньому 15,04% або 54137706 тис.грн. У 2015 р. обсяг капітальних інвестицій в агробізнес склав 29798481 тис.грн або 14% від загального обсягу капітальних інвестицій підприємств по Україні. У 2016 р. – 50319592 тис. грн або 17,9%; у 2017 р. – 64084079 тис. грн або 17,8%; у 2018 р. – 66576317 тис. грн або 14,1%; у 2019 р. – 59910061 тис. грн або 11,4% (рис.2.1).

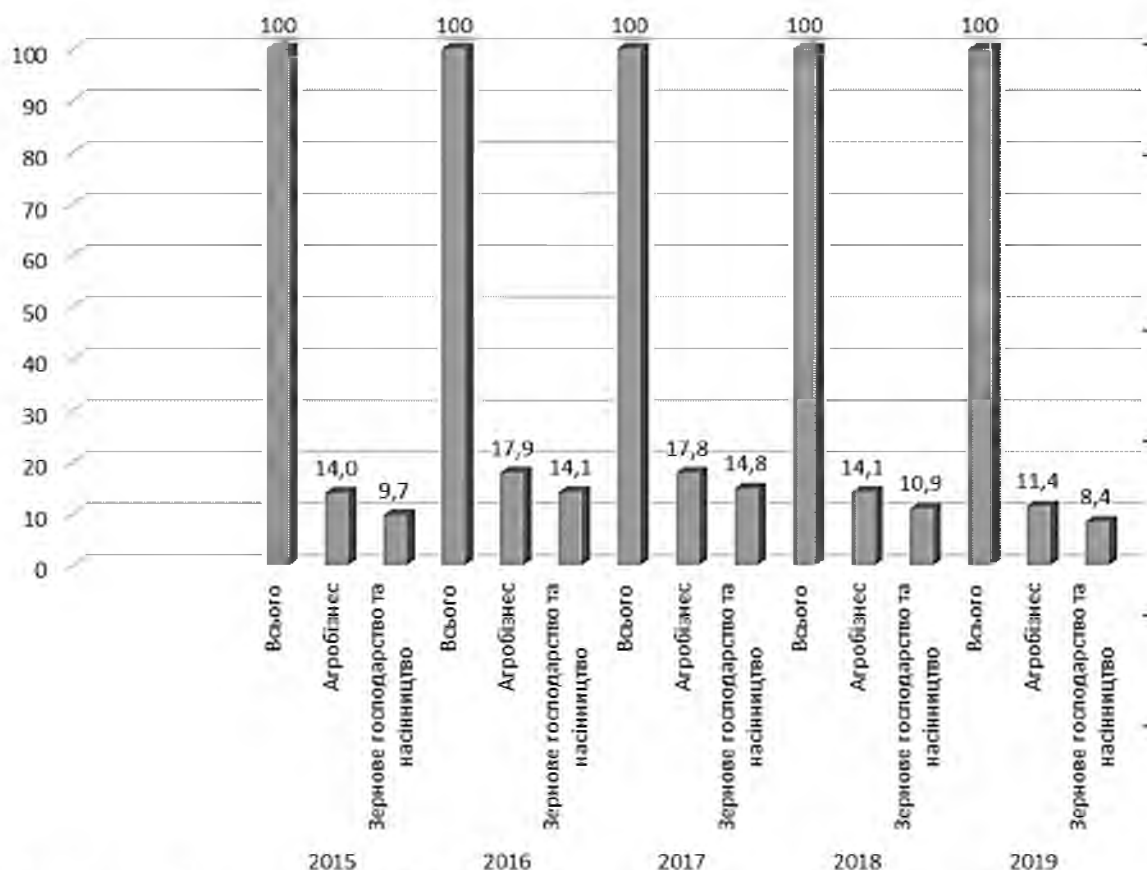

Рис. 2.1. Капітальні інвестиції підприємств в Україні у 2015-2019 роках

* джерело: узагальнено автором за даними Державної служби статистики України

Найбільша частка капітальних інвестицій суб'єктів агробізнесу припадає на зернове господарство та насінництво. У 2015 р. обсяг капітальних інвестицій у зернове господарство та насінництво склав 20649952 тис. грн, що становить 9,7% від загального обсягу капітальних інвестицій та 69,3% від обсягу інвестицій в агробізнес (рис. 2.2). В основному ці інвестиції ідуть на будівництво елеваторів та зерносковищ.

У 2017-2021 рр. переважали капітальні вкладення в матеріальні активи, тобто машини, обладнання та запаси. Частка капітальних вкладень у довгострокові біологічні активи рослинництва та тваринництва була незначною, що є скоріше негативним фактором для українського аграрного сектору.

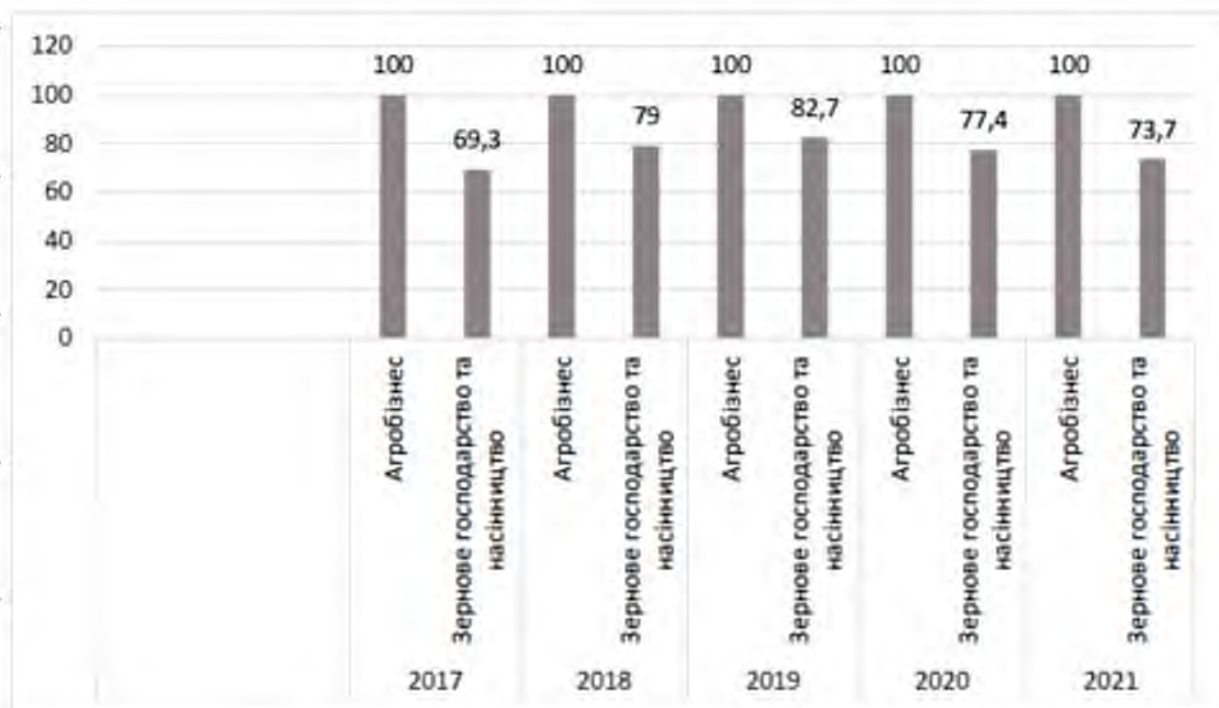

Рис. 2.2. Капітальні інвестиції в агробізнес в Україні, 2017– 2021 рр.

* розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Проведений аналіз ступеню зносу майнових об'єктів в цілому по Україні, показав, що його величина становить приблизно 60 % у 2017– 2021 роках (табл. 2.1). Таким чином, сучасний рівень інвестування у виробничі матеріальні активи в Україні досить низький.

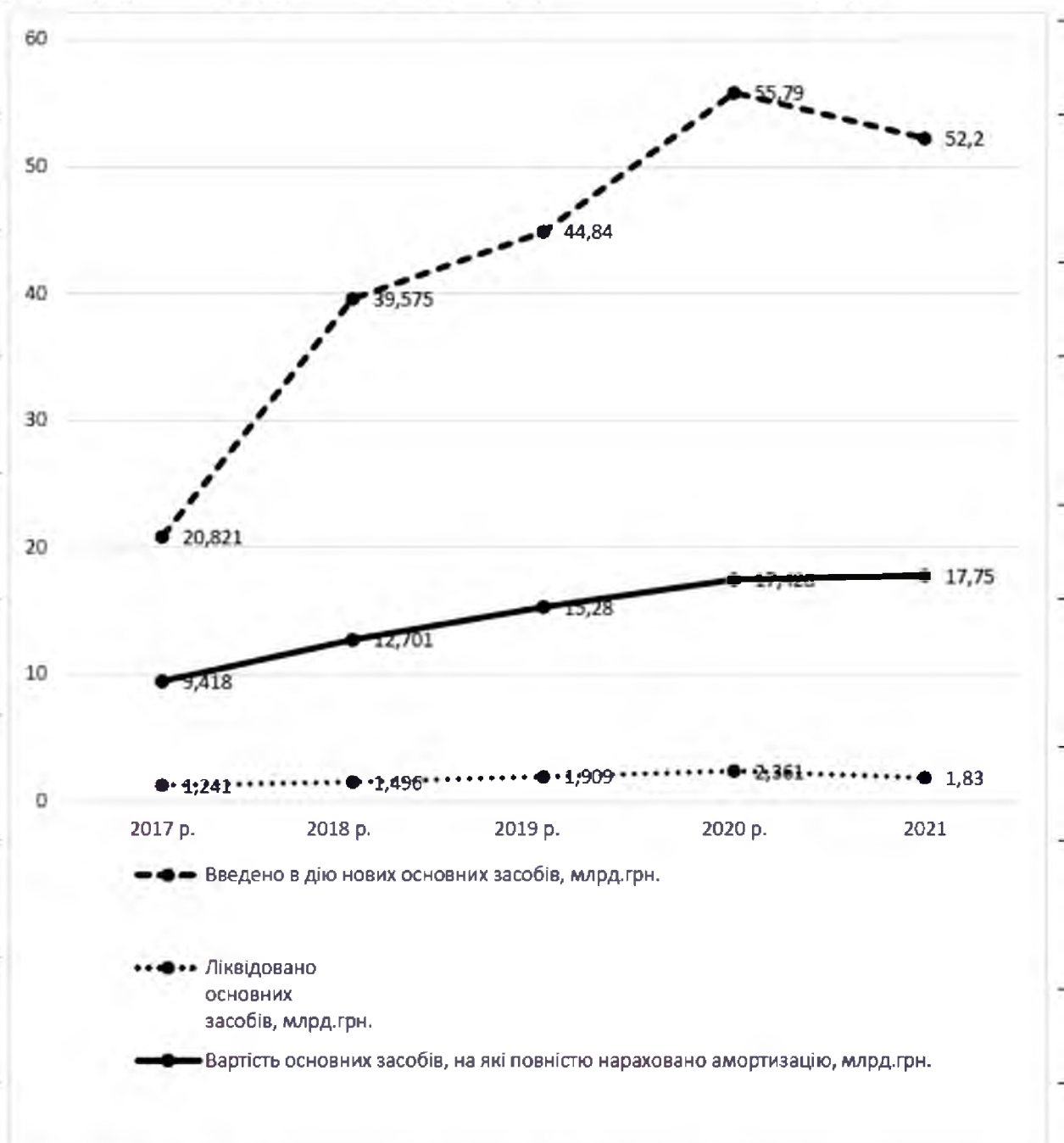
Таблиця 2.1
Вартість майнових об'єктів в Україні у 2017–2021 роках

	У фактичних цінах на кінець року, млн грн		Ступінь зносу, у %
	первісна (переоцінена) вартість	залишкова вартість	
2017	7641357	3047839	60,1
2018	8177408	3428908	58,1
2019	7733905	3475242	55,1
2020	9610000	3783494	60,6
2021	9861361	4301474	56,3

* розраховано автором за даними Державної служби статистики України

Ступінь оновлення об'єктів нерухомості в сільському господарстві наведено на рис. 2.3. Позитивна тенденція спостерігається у введенні нових об'єктів нерухомості: у 2017 році цей показник становив 20,821 млрд грн, у 2018 році - 39,575 млрд грн, у 2019 році - 44,840 млрд грн, у 2020 році - 53,790

млрд грн; у 2021 році - 52,2 млрд грн. Показники склали - 52,2 млрд. грн. Однак негативним явищем є збільшення вартості повністю ліквідованих і повністю амортизованих основних фондів. Загальна тенденція оновлення основних фондів в АПК у 2017-2020 роках є позитивною, але недостатньою для швидкої та повної модернізації виробництва.

Дис. 2.3. Динаміка оновлення майнових об'єктів в аграрному секторі економіки України 2015-2019 рр.

* розраховано автором за даними Державної служби статистики України

За оцінками О.В. Захарчука «Невідповідність амортизаційних відрахувань витратам основного аграрного капіталу і потребам його відтворення зумовлена відсутністю дієвої практики переоцінки сільськогосподарських основних засобів, тоді як суб'єктами економічної діяльності інших галузей проводиться переоцінка свого майна. Так, за останні 10 років основні засоби в сільському господарстві були дооцінені лише на 43 %, тоді як в інших галузях національної економіки – майже у 9 разів, зокрема в промисловості – в 6,3 рази» [26].

Фактори, які стримують сільськогосподарську діяльність наведені на рис. 2.4. Як видно протягом аналізованого періоду основними з них є погодні умови та фінансові обмеження.

(дані сезонно скориговані)

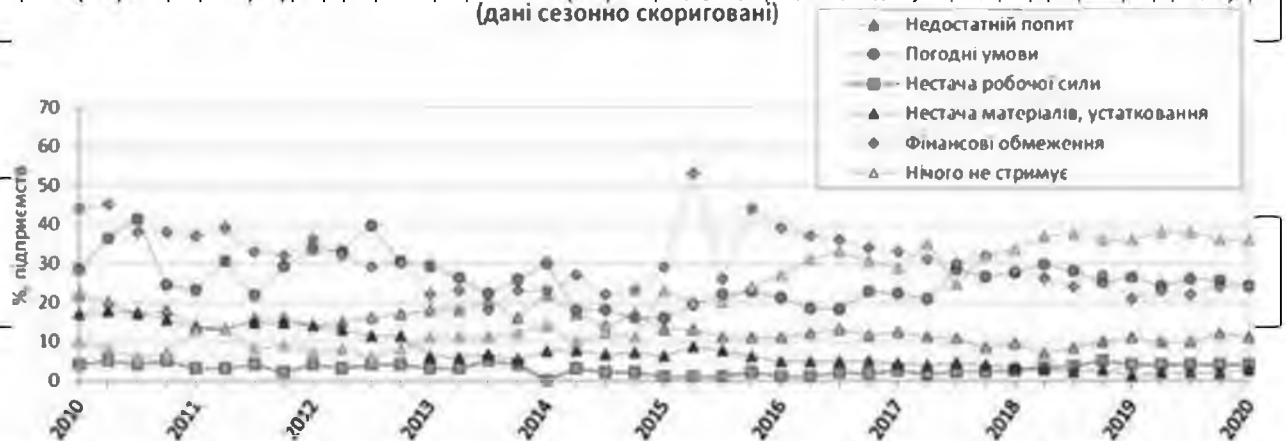

Рис. 2.4. Фактори, що стримують сільськогосподарську діяльність

* джерело: дані Державної служби статистики України

Проведений аналіз капітальних інвестицій за джерелами фінансування (таблиця 2.2) показує, що основним джерелом на протязі 2017- 2021 рр. являються власні кошти підприємств та організацій. Банківські кредити та інші залозичення перебувають на другому місці. Державний бюджет і обсяг інвестицій з-за кордону досить незначні. Загалом тенденція на 2015-2019 роки позитивна, інвестиції зростатимуть з кожним роком. Оскільки Україна нині перебуває в умовах кризи, дедалі більшого значення набувають децентралізовані інвестиції, коли компанії самостійно ухвалюють і затверджують рішення.

Таблиця 2.2

Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2017-2021 роки

Джерело	2017	2018	2019	2020	2021
коштів державного бюджету, млн. грн	6919,5	9264,1	15295,2	22814,1	30834,5
%	2,5	2,6	3,4	3,9	4,9
коштів місцевих бюджетів, млн. грн	14260	26817,1	41565,5	50355,5	56480
%	5,2	7,5	9,3	8,7	9,1
власних коштів підприємств та організацій, млн. грн	184351,3	248769,4	310061,7	409585,5	408275,7
%	67,5	69,3	69,1	70,8	65,4
кредитів банків та інших позик, млн. грн	20740,1	27106	29588,9	44825,4	67232,6
%	7,6	7,5	6,6	7,7	10,8
коштів інвесторів-нерезидентів, млн. грн	8185,4	9831,4	6206,4	1795,5	4663,9
%	3,0	2,7	1,4	0,3	0,7
коштів населення на будівництво житла, млн. грн	31985,4	29932,6	32802,5	34645,7	32422
%	11,7	8,3	7,3	6,0	5,2
інших джерел фінансування, млн. грн	6674,7	7495,5	12941,3	14704,7	24070,2
%	2,4	2,1	2,9	2,5	3,9
Усього, млн. грн	273116,4	359216,1	448461,5	578726,4	623978,9
%	100	100	100	100	100

У сучасних умовах питання фінансової підтримки інвестицій заслуговує на особливу увагу. У ринковій економіці інвестиційна діяльність найтісніше пов'язана з інноваційною. Багато економістів наголошують на необхідності поєднання підприємницької та інноваційної діяльності. Адже тільки інноваційні рішення можуть задовольнити різноманітні інвестиційні потреби підприємств АПК. Інакше кажучи, інноваційні підходи мають завжди

супроводжувати ухвалення інвестиційних рішень, лежати в основі вибору форм і методів фінансування та бути пов'язані з потребами й умовами ринку.

2.2. Оцінка ефективності інвестицій в агробізнесі

Управління ефективністю інвестицій тісно пов'язане з розрахунком витрат на реалізацію проекту. Для цього розробляється детальний бізнес-план інвестиційного проекту. Побудова бізнес-плану інвестиційного проекту

залежить від специфіки об'єкта інвестування. Однак існує глобальний підхід до бізнес-планів, який визначається міжнародними організаціями та транснаціональними компаніями і підкріплений нормами міжнародного права.

Методологічні підходи до бізнес-планування відповідно до міжнародних, європейських і національних стандартів визначають таким чином:

1. Міжнародний стандарт складання бізнес-плану United Nations Industrial Development Organization (далі – UNIDO), розроблений ООН [27];

2. Міжнародний стандарт розроблення бізнес-плану, введений Європейським банком реконструкції та розвитку (European bank of reconstruction and development) [28];

3. Міжнародний стандарт складання бізнес-плану Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States (далі – TACIS), розроблений в рамках технічної допомоги Співдружності Незалежних Держав [29];

4. Міжнародний стандарт складання бізнес-плану KPMG (рошифровка: перші літери прізвищ засновників KPMG International Cooperative – Klynveld, Peat, Marwick, Goerdeler) – міжнародна компанія, що надає послуги з аудиту, консультаційні послуги у сфері бухгалтерського обліку [30];

5. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-планів за стандартами Bureau of financial modeling Group (далі – BFM Group) інвестиційно-проектна

компанія, що займається бізнес-плануванням, інвестиційним консалтингом, оцінкою інвестиційної привабливості підприємств та підвищенням вартості бізнесу [31].

Найбільш широкою і зручною для використання є методологія стандартів UNIDO. Цей методичний підхід часто лягає в основу професійного бізнес-планування окремих компаній і банків, тому що методика UNIDO є дуже гнучкою та мало регламентованою, особливо коли її конкретний зміст не прописано в затверджених стандартах, і її можна використовувати як основу для потреб конкретних об'єктів інвестування. Потребує адаптації.

На основі міжнародних стандартів і методик українські відомства ухвалили низку національних методик бізнес-планування:

1. рекомендації Міністерства економіки України з бізнес-планування підприємств (2006) [32];
2. порядок відбору інвестиційних проєктів, що мають право на отримання державної допомоги (2013) [33]; та
3. методичні рекомендації Державного агентства інвестицій та розвитку щодо розроблення бізнес-планів інвестиційних проєктів (2010) [34];

Примірна структура бізнес-плану інноваційного проєкту, розроблена Міністерством освіти і науки України (2013 р.) [35];

Методика відбору конкурентоспроможних проєктів з розвитку експортного потенціалу (2002 р.) [36].

Таким чином, підприємства АПК, які прагнуть залучити інвестиції, мають достатню методологічну базу для розроблення бізнес-планів на основі національних і міжнародних методик. Однак жодна з цих методик не є універсальною і в кожному конкретному випадку має бути адаптована до параметрів об'єкта інвестування. Структура і складові частини бізнес-плану залежать від цілей інвестиційного проєкту, таких як створення інноваційної продукції, участь у державних програмах або отримання кредитів, розширення діяльності, модернізація виробництва тощо.

Аналіз структури бізнес-плану за різними критеріями та методиками дає змогу виявити різну структуру розділів і вимоги до аналізу довкілля та продукції. Сднак оцінка фінансового стану підприємства та оцінка економічної ефективності проекту - це дві різні категорії, а також обов'язкова частина кожного критерію (табл. 2.3).

Різниця між оцінкою фінансового стану підприємства та оцінкою економічної ефективності проекту

Таблиця 2.3

Оцінка бізнесу як набору активів	Оцінка бізнесу як грошові потоки
Інструмент - фінансова звітність: Баланс, Звіт про фінансовий результат, Звіт про рух грошових коштів	Інструменти: 1. Вартість бізнесу = EBITDA * Мультиплікатор 2. Вартість бізнесу = Сума майбутніх грошових потоків дисконтованих до дати оцінки
Вартість власного капіталу (Equity) = Вартість активів – Вартість позикового капіталу	Вартість власного капіталу (Equity) = Вартість бізнесу – Вартість позикового капіталу
Вартість нерухомості як об'єкту – вартість витрат, понесених на створення об'єкту та його використання	Вартість нерухомості як об'єкту – вартість майбутнього бізнесу у нерухомості мінус вартість будівництва

* узгалянено автором на основі методик оцінки ефективності проектів [27, 28, 29, 30]

Бухгалтерський баланс - показує вартість активів і джерела їх формування на певну дату. Звіт про прибутки та збитки - показує склад фінансових результатів за певний період у будь-який момент часу, включаючи EBITDA. Звіт про рух грошових коштів - показує рух грошових коштів за операційною, інвестиційною та фінансовою діяльністю.

«Під час оцінки ефективності інвестицій у сільськогосподарську нерухомість слід розглядати найефективніше та дозволене законом використання нерухомості, яке є фізично можливим, здійсненним в економічному контексті та призводить до отримання максимальної вартості нерухомості. У цьому випадку вартість об'єкта нерухомості та строк окупності є результатом прогнозування грошових потоків і норми прибутку. Витратний підхід доцільно використовувати для оцінки бізнесу як сукупності активів»

[38].

Для прикладу розраховано вартість елеваторних комплексів Одеської області було розраховано за допомогою усіх трьох методичних підходів до оцінки (табл. 2.4). Як видно, значення вартісних показників, отримані з використанням різних підходів до оцінки, дуже близькі, що свідчить про відповідність розрахованих значень. Вартість активів, пов'язаних із сільським господарством, визначену з використанням дохідного підходу, було прийнято, оскільки вона якнайкраще враховує найефективніше використання об'єкта, яке є можливим в економічних умовах та максимізує вартість об'єкта.

Таблиця 2.4

Порівняння вартості об'єктів агробізнесу за різними підходами, грн

Об'єкти агробізнесу	Підходи			Прийнята вартість
	Порівняльний	Витратний	Дохідний	Дохідний
Об'єкт 1	62 090 000	59 961 620	72 106 300	72 106 300
Об'єкт 2	17 379 000	14 005 600	21 538 200	21 538 200
Об'єкт 3	19 189 000	16 476 000	20 728 600	20 728 600
Разом	98 658 000	90 443 220	114 373 100	114 373 100

** авторські розрахунки на підставі даних елеваторних комплексів Дніпропетровської області*

Сільськогосподарські підприємства мають багато особливостей, і методологічні підходи та методи, що використовуються для оцінки в інших галузях, не можуть бути застосовані повсюдно. Відсутність національних стандартів оцінки сільськогосподарської власності в Україні створює розбіжності між європейською та українською термінологією з оцінки сільськогосподарської власності під час упровадження зарубіжного досвіду.

Основні проблеми оцінки сільськогосподарської власності як невід'ємного предмета агробізнесу зумовлені особливостями сільськогосподарської діяльності, такими як коливання цін на сільськогосподарську продукцію та сировину, дисбаланс попиту та

пропозиції, складнощі в обґрунтуванні ставок дисконтування та довгострокового прогнозування грошових потоків, вдеутність фондового ринку для сільськогосподарських підприємств в Україні.

Систему оцінки економічної ефективності інвестицій можна поділити на дві групи методів аналізу ефективності інвестицій: методи, що ґрунтуються на дисконтних оцінках, і методи, що ґрунтуються на бухгалтерських оцінках.

Аналіз ефективності інвестицій включає в себе використання різних методів для оцінки прибутковості та вигідності інвестиційного проекту. Ось деякі з основних методів аналізу ефективності інвестицій:

1. Чистий дисконтований дохід (NPV):

- NPV вимірює чистий прибуток, який приносить проект після врахування часової вартості грошей. Для розрахунку NPV використовується ставка дисконту.

- Якщо NPV додатній, то проект є прибутковим. Якщо NPV від'ємний, то проект може бути невигідним.

2. Внутрішня норма прибутковості (IRR):

- IRR визначає річний внутрішній прибуток, за якого NPV проекту дорівнює нулю. Це вказує на внутрішню прибутковість проекту.

- Якщо IRR більше поточної ставки дисконту, то проект може бути прибутковим.

3. Період окупності (Payback Period):

- Період окупності вказує на час, необхідний для повного повернення початкової інвестиції з прибутку проекту.

- Якщо період окупності прийнятний для інвестора, проект може вважатися вигідним.

4. Відношення NPV до початкової інвестиції (Profitability Index):

- Profitability Index вимірює відношення NPV до початкової інвестиції і вказує, скільки доларів прибутку припадає на кожний долар інвестицій.

- Якщо Profitability Index більше 1, то проект є вигідним.

5. Різні сценарії і чутливість до ризиків:

- Аналіз різних сценаріїв та чутливість до змін у фінансових параметрах дозволяє оцінити вплив ризиків на ефективність інвестицій.

- Цей метод дозволяє оцінити, як проект може реагувати на зміни в умовах ринку, витрат або інших факторів.

6. Порівняльний аналіз:

- Порівняйте проект з альтернативними інвестиціями або можливими альтернативами для визначення найбільш вигідного варіанту.

7. Системний аналіз:

- Враховує ширший вплив інвестицій на бізнес, включаючи соціокультурні, екологічні та стратегічні аспекти.

Кожен метод має свої переваги і обмеження, і їх використання може бути важливим для глибокого розуміння ефективності інвестицій. Зазвичай, кілька методів використовується разом для більш об'єктивної оцінки.

У будь-якому разі основним фактором, що визначає ефективність інвестицій, є економічна ефективність проектів редевелопменту євльського господарства.

У процесі розроблення бізнес-плану інвестиційного об'єкта та визначення його економічної ефективності значна увага приділяється управлінню ризиками проекту. Ризики інвестиційних проектів можна поділити на низькі, середні, високі та дуже високі. Це залежить від цілей і характеристик самого інвестиційного проекту, таких як модернізація, випуск інноваційної продукції, вихід на нові ринки, збільшення обсягів виробництва та реорганізація.

2.3. Інвестиційна привабливість агробізнесу та її оцінка

Процес управління інвестиційною ефективністю підприємства має ґрунтуватися на детальному аналізі підприємства в цілому. Одним із напрямів

такого аналізу є оцінка показників інвестиційної привабливості об'єктів агробізнесу, так би мовити, для визначення прибутковості та ефективності діяльності.

«На основі показників інвестиційної привабливості можна сформувати інвестиційну стратегію, визначити слабкі місця, активувати можливі приховані резерви, мобілізувати фінансові джерела. В багатьох інформаційних джерелах містяться загальні підходи до аналізу та оцінки показників інвестиційної привабливості підприємств, що в більшості випадків орієнтовані на промислові підприємства та не враховують галузевих особливостей» [38 с.158].

«Згідно з нормативно-правовою базою України, інвестиційна привабливість підприємства визначається як – рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного які підприємства, яке може визначатися чи оцінюватися значеннями відповідних показників, у тому числі інтегральної оцінки» [39].

«Методики, розроблені науковцями, на основі показників інвестиційної привабливості, на сьогодні найбільше використовують для оцінки інвестиційного потенціалу підприємства, проєкту можна розподілити на такі основні групи:

1. Оцінка, що базується на даних звітності суб'єкта господарювання.

Основними показниками є показники рентабельності, ліквідності, фінансової стійкості, платоспроможності;

2. Оцінка, що базується на комплексних методах. Наприклад, кваліметрична модель оцінки, методики, що ґрунтуються на інтегральних показниках;

3. Рейтингова оцінка, що базується в основному на використанні європейських методик» [40].

«Через своє функціональне призначення оцінка сільськогосподарських підприємств має ту саму методологію, що й оцінка підприємств інших галузей

економіки. Однак під час аналізу показників діяльності сільськогосподарських підприємств необхідно враховувати певні об'єкти (біологічні активи рослинного і тваринного походження, сезонність робіт, природно-кліматичні умови, земельні відносини, тимчасову неоднорідність завантаження машин і засобів виробництва тощо)» [38, с. 161].

Як правило, управління та оцінка діяльності компанії здійснюється за допомогою коефіцієнтів, що відображають рентабельність активів, стан активів, платоспроможність і ліквідність компанії. Рентабельність є основним фактором, що визначає рівень інвестиційної привабливості.

«Згідно національних методик, рентабельність є відносною величиною, що виражена у відсотках та характеризує ефективність застосованих у виробництві (авансованих) ресурсів уречевленої праці чи ефективність поточних витрат, що визначається співвідношенням доходу (виручки) від реалізації продукції до її повної собівартості» [41]. У більшості випадків рентабельність розраховується методом коефіцієнтів. Зниження рівня рентабельності свідчить про сповільнення темпів і ефективності розвитку підприємства або проекту. Високий рівень цього коефіцієнта свідчить про інвестиційну привабливість показників діяльності компанії, перспективи позитивного розвитку її діяльності та потенціал розширення виробництва.

В таблиці 2.5 здійснено аналіз основних показників інвестиційної привабливості підприємств агробізнесу, що займаються зерновим господарством та насінництвом у розрізі великі, середні, малі та загалом.

Аналіз зміни коефіцієнта ліквідності в період з 2017 по 2021 рік показує, що загалом за ці роки він знизився з 4,1 у 2017 році до 1,9 у 2021 році, але не перевищив порогового значення 0,2-0,5. Верхня межа цього показника характеризує великий потенціал фінансової маневреності підприємств. Із табл.

2.5 видно, що коефіцієнт маневреності найвищий для малих підприємств.

Таблиця 2.5

Аналіз основних показників інвестиційної привабливості підприємств агробізнесу, що займаються зерновим господарством та насінництвом

Фактичні значення				
Роки	Усього	великі	середні	малі
1. Коефіцієнт мобільності				
2017	4,1034	8,3895	3,1941	4,3603
2018	8,2091	9,7538	3,7020	13,0496
2019	2,7727	8,0144	2,4251	2,4217
2020	2,3754	2,1420	2,3608	2,4331
2021	1,9182	1,4938	1,8889	2,0842
2. Коефіцієнт фінансової незалежності				
2017	0,3883	0,4435	0,3849	0,3728
2018	0,2222	0,3828	0,3948	0,1395
2019	0,4930	0,3982	0,5166	0,5026
2020	0,4970	0,5869	0,5416	0,4360
2021	0,5090	0,3206	0,5325	0,4822
3. Коефіцієнт загальної оборотності капіталу				
2017	0,5354	0,5224	0,6238	0,4552
2018	0,2390	0,3505	0,4574	0,1445
2019	0,5116	0,2771	0,5749	0,5301
2020	0,5321	0,6587	0,5438	0,4991
2021	0,5523	0,6100	0,5732	0,5163
4. Фондовіддача основних засобів та інших необоротних активів				
2017	2,732	4,905	2,625	2,440
2018	2,201	3,769	2,151	2,031
2019	1,930	2,498	1,969	1,814
2020	1,796	2,070	1,828	1,714
2021	1,612	1,521	1,656	1,593
5. Коефіцієнт оборотності власного капіталу				
2017	1,379	1,178	1,626	1,221
2018	1,076	0,916	1,158	1,036
2019	1,038	0,696	1,113	1,055
2020	1,071	1,122	1,004	1,145
2021	1,085	1,172	1,076	1,071
6. Продуктивність праці, тис. грн				
2017	850	1262	799	821
2018	943	1467	859	975
2019	1071	1556	987	1110
2020	1304	1826	1223	1320
2021	1385	1997	1336	1321

* джерело: розрахунки за даними агропідприємств України та Державної служби статистики України

Як було зазначено вище, основним показником інвестиційної привабливості є рентабельність. У табл. 2.6 проаналізовано такі показники рентабельності: рентабельність капіталу за чистим прибутком, рентабельність власного капіталу, рентабельність операційної діяльності, рентабельність сукупного операційного доходу та рентабельність інвестицій.

Таблиця 2.6

Аналіз показників рентабельності підприємств агробізнесу, що займаються зерновим господарством та насінництвом

1. Рентабельність капіталу за чистим прибутком, %				
2017	16,9	23,5	16,9	14,6
2018	6,2	9,6	11,3	3,9
2019	8,4	3,6	9,5	8,1
2020	8,1	14,0	9,3	5,9
2021	10,6	6,1	17,0	5,2
2. Рентабельність власного капіталу, %				
2017	43,5	53,1	43,8	39,2
2018	28,0	25,1	28,7	28,1
2019	17,0	14,0	18,5	16,2
2020	16,3	23,9	17,2	13,5
2021	20,8	11,8	31,9	10,8
3. Рентабельність операційної діяльності, %				
2017	47,6	59,7	44,6	46,9
2018	39,0	35,8	37,5	42,0
2019	24,9	22,8	23,8	26,5
2020	20,8	23,7	20,7	20,3
2021	22,2	11,9	31,6	14,1
4. Рентабельність усієї діяльності, %				
2017	33,7	51,3	26,4	37,9
2018	29,7	29,9	26,5	34,2
2019	17,5	20,0	17,4	17,1
2020	15,7	22,1	17,6	12,2
2021	18,6	9,2	28,4	10,2
5. Дохідність інвестицій (чистий прибуток/вартість капіталових інвестицій), грн				
2017	4,2	10,1	3,7	3,6
2018	2,0	6,0	2,1	1,7
2019	1,1	2,2	1,1	0,9
2020	1,2	1,7	1,3	0,9
2021	1,9	1,0	2,8	1,1

* джерело: розрахунки за даними агропідприємств України та Державної служби статистики України

Рентабельність власного капіталу за чистим прибутком загалом знизилася з 16,9% у 2017 році до 10,6% у 2021 році. Однак аналіз рентабельності власного капіталу за чистим прибутком показує збільшення до 17,0% у 2021 році для середніх підприємств, що є позитивним моментом; рентабельність власного капіталу за чистим прибутком загалом знизилася з 43,5% у 2017 році до 20,8% у 2021 році, що є негативною тенденцією. При цьому у великих підприємств цей показник знизився з 53,1% у 2017 році до 11,8% у 2021 році. Середні підприємства знизилися з 43,8% у 2017 році до 31,9% у 2021 році.

На рис. 2.5 наведено інтегральні індекси інвестиційної привабливості

підприємницьких структур України (визначені на основі вищевказаних даних), які займаються вирощуванням зернових та насінництвом за 2017-2021 роки. Як свідчать ці дані, найкращі інтегральні індекси інвестиційної привабливості у середніх підприємств.

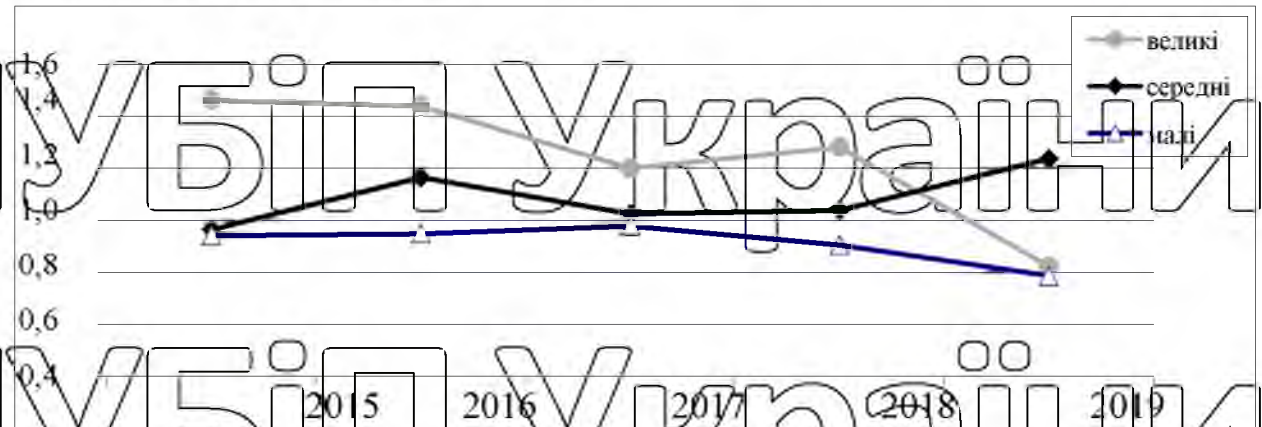

Рис. 2.5. Інтегральні індекси інвестиційної привабливості підприємств

України, що займаються зерновим господарством та насінництвом

за 2015-2019 роки * джерело: розрахунки за даними агропідприємств України та Державної

служби статистики України

«Коли об'єктом інвестування, купівлі-продажу є земельна ділянка або сільськогосподарське підприємство, то крім доходу, вираженого в грошовому еквіваленті важливим є і соціальний ефект, який визначає доцільність перепрофілювання об'єкту саме на даній території. У свою чергу рентабельність проекту створюється в тому числі і цінністю проекту для всіх його учасників та навколишнього середовища. І чим більша ця цінність, тим більшою є комерційна вартість проекту по відношенню до витрат на його реалізацію. В зміст слова «цінність» в даному випадку вкладають розуміння корисності. Для відображення корисності проекту інвестор використовує критерій рентабельності з метою вирішення питання підвищення ефективності управління проектом» [38 с. 161].

Таким чином інвестиційна привабливість агробізнесу зазвичай визначається на основі ряду факторів, які враховуються інвесторами, які розглядають можливості вкладення коштів у цей сектор. Ось деякі з основних факторів, які роблять агробізнес привабливим для інвестицій:

НУБІП України

1. Ринковий потенціал:

- Зростання світового населення та зміни в харчовому споживанні створюють великий попит на продукти сільськогосподарського виробництва.

- Можливості для експорту агропродукції на міжнародний ринок.

НУБІП України

2. Сировинна база:

- Наявність родючих ґрунтів і водних ресурсів для сільськогосподарського виробництва.

- Кліматичні умови, які підходять для вирощування різних видів

культур.

НУБІП України

3. Технологічний рівень:

- Використання сучасних технологій та інновацій у сільському господарстві, такі як роботи, дрони, інтернет речей (IoT) та інше.

- Ефективність виробництва та автоматизація процесів.

НУБІП України

4. Доступ до фінансування:

- Можливість отримання кредитів та інвестиційних коштів для розвитку інфраструктури та розширення виробництва.

- Програми підтримки та фінансування з боку уряду та міжнародних

організацій.

НУБІП України

5. Сприятливе законодавство:

- Законодавство, яке сприяє розвитку сільського господарства та інвестиціям.

- Захист прав власності та прав інвесторів.

НУБІП України

6. Інфраструктура:

- Розвинена транспортна і логістична інфраструктура для транспортування і зберігання продукції.

- Доступ до ринків збуту та мережі постачання.

НУБІП України

7. Соціальні та екологічні аспекти:

- Дотримання стандартів стосовно сталого розвитку та виробництва.

НУБІП України

- Підтримка соціально важливих справ, таких як зайнятість на сільському районі та розвиток місцевих спільнот.

8. Валютні ризики:

- Потенційні можливості або ризики, пов'язані з коливаннями валютних курсів при експорті агропродукції.

НУБІП України

9. Інновації та діджиталізація:

- Можливості для впровадження новітніх технологій та інновацій у сільське господарство.

Інвестиційна привабливість агробізнесу може варіюватися в залежності

НУБІП України

від конкретної країни, регіону або підприємства. Для інвесторів важливо ретельно аналізувати всі ці фактори та оцінювати можливості та ризики перед вкладанням коштів в агробізнес.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ АГРОБІЗНЕСУ

3.1. Обґрунтування потреби інвестицій в об'єкти агробізнесу

Сільське господарство має значну потребу в інвестиціях з різних причин. Багато сільськогосподарських підприємств мають старе обладнання і інфраструктуру, яка потребує оновлення. Інвестиції допомагають придбати сучасні технології, машини та обладнання, що підвищують продуктивність та якість продукції. Тобто існує потреба в модернізації обладнання та інфраструктури.

Інвестиції дозволяють впроваджувати нові агротехнології, які забезпечують більш ефективне виробництво, зменшення витрат та вплив на довкілля. Для задоволення ростучого попиту на продукти сільського господарства і для розширення ринкових можливостей сільські господарства можуть інвестувати в покупку нових земельних ділянок, розширення площі під посівами та тваринництвом.

Також інвестиції можуть бути витрачені на впровадження стандартів якості та безпеки продукції, що допомагає забезпечити відповідність вимогам споживачів і регулюючих органів. Вони можуть бути витрачені на захист від природних катастроф, врожайних ризиків і флуктуацій цін. Це може включати в себе страхування та інші стратегії управління ризиками.

Крім цього інвестиції в сільське господарство сприяють розвитку сільських територій, створенню робочих місць та підвищенню якості життя населення в сільській місцевості. Допомагають забезпечити національну безпеку харчування, зменшити залежність від імпорту та забезпечити стале забезпечення продуктами харчування.

Загальновідомо, що інвестиції в сільське господарство є ключовим чинником для розвитку галузі та забезпечення сталого і продуктивного виробництва продуктів харчування для нашого суспільства.

Наявний набір механізмів та інструментів підтримки й регулювання діяльності сільськогосподарських виробників не забезпечує перевищення їхніх доходів над витратами в перерахунку на світові ціни. Підприємства АПК продають зернову продукцію за цінами, нижчими за світові, а закупають засоби виробництва за цінами, вищими за світові. Тому грошові потоки сільськогосподарських виробників, оцінювані за світовими цінами, перевищують грошові потоки припливу. Цю негативну ситуацію необхідно перетворити на позитивну, щоб надалі імплульс інвестиціям в агропромисловий комплекс.

Вчені Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» розробил прогноз очікуваних капітальних інвестицій у розвиток сільського господарства України на середньо- і довгострокову перспективу (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Прогноз очікуваних капітальних інвестицій у розвиток сільського господарства України на середньо- і довгострокову перспективу

Рік	Капітальні інвестиції у сільське господарство		
	усього в цінах 2019 р., млрд грн	зокрема, на придбання і модернізації майнових об'єктів (без землі)	
		млрд грн	\$ млрд
2019 р. (фактично)	58,6	50,0	1,9
2020	42,0*	32,0	1,4
2021	45,0	38,0	1,5
2022	48,0	40,0	1,6
2023	54,0	43,0	1,7
2024	62,0	49,0	1,9
2025	75,0	58,0	2,3
2030	97,0	75,0	2,9

* Джерело: загальний прогноз відділу інвестиційного і матеріально-технічного забезпечення ННЦ «Інститут аграрної економіки»

Звичайно проведені прогнози розрахунк не відповідають сучасним реаліям. Збройна агресія Росії спричинила колосальні втрати для економіки як України так і аграрного сектору зокрема. Для агробізнесу наслідки війни є руйнівними і вимагати великих зусиль для відновлення та відновлення сільського господарства та сільських громад. Міжнародні організації та гуманітарні організації зазвичай надають допомогу там, де це можливо, для підтримки сільського господарства в умовах конфлікту і після його завершення.

Капітальні вкладення в зазначених вище обсягах можливі тільки за умов закінчення воєнних дій та виділення величезно міжнародної допомоги від країн-донорів, а також виплати репарацій країною-агресором. Звичайно важливим чинником буде і досягнення агропідприємствами прийнятних умов ефективності. При цьому основні чинники, що формують ефективність інвестицій, залежать від управління ними, основна функція якого в ринковому середовищі належить власникам і операторам агропідприємств.

Зважаючи на важливість України як одного з найбільших світових виробників та експортерів зерна та інших сільськогосподарських продуктів, втрати елеваторних потужностей внаслідок війни можуть мати серйозні наслідки для сільського господарства та глобальних аграрних ринків. На сьогодні внаслідок терорестичних атак Росії по зерновій інфраструктурі, особливо актуальним є інвестування у відновлення і будівництво елеваторних потужностей.

Встановлення елеваторів - один із найважливіших та найактуальніших інвестиційних напрямів у розвитку агробізнесу. Основна проблема полягає не в загальній нестачі потужностей для зберігання зернової продукції. Необхідно забезпечити сучасне обладнання та технології для обробки, сушіння, розвантаження і навантаження. Україна до війни мала в своєму розпорядженні можливість для зберігання близько 130 млн т зерна. Однак тільки близько 35 млн т із цих потужностей відповідали сучасним вимогам. Відсутність сучасних високотехнологічних підйомних комплексів призводить до того, що

сільгоспвиробники змушені зберігати врожай на складах або під навісами. Це призводить до погіршення якості зерна та його втрат.

У зв'язку з цим необхідно будувати високотехнологічні елеватори, здатні приймати, переробляти і зберігати сільськогосподарську продукцію.

Вибір найефективнішого варіанта інвестування забезпечується здебільшого на етапі проектування.

Національний дослідницький центр "Інститут аграрної економіки" (НДЦ "Інститут аграрної економіки") провів дослідження потреби в капітальних вкладеннях для збільшення потужності елеваторів, ґрунтуючись

на вихідних показниках техніко-економічного обґрунтування інвестиційних проєктів. "Впровадження ресурсозберігаючих технологій шляхом придбання обладнання та об'єктів інфраструктури для приймання, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції". Під час дослідження було

встановлено, що потреба в капітальних вкладеннях залежить здебільшого від конфігурації обладнання, адже сучасні елеватори будуються з використанням металевих ємностей різних розмірів. Необхідна вартість капітальних вкладень становить закупівлю та встановлення такого обладнання в елеваторах для малих і середніх агропідприємств наведена в таблиці 3.2..

Таблиця 3.2.

Специфікація обладнання елеваторів різної ємності у тис. дол. США

№ п/п	Обладнання	Ємність елеватору		
		3 тис. т.	5 тис. т.	10 тис. т.
1	Зерноприймальний пункт	63,8	75,0	119,0
2	Зернонакопичувальний пункт	34,0	44,5	50,0
3	Зерноочисний пункт	21,5	29,8	50,0
4	Зерносушильний пункт	50,6	100,0	158,0
5	Зерноперевантажувальна дільниця	43,2	65,4	73,5
6	Зерносховище	178,4	233,4	449,3
7	Зернотранспортна лінія	9,0	12,0	24,0
8	Зернозавантажувальна дільниця для автотранспорту	3,0	4,0	8,0
9	Зернозавантажувальна дільниця для залізничного транспорту на 1 вагон	x	x	24,0
	Усього	402,9	564,1	955,8
	Усього на 1 т потужності	134,3	112,8	95,6

* Джерело: розрахунок Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

У проєктах, що передбачають придбання інфраструктури для самого елеватора, частка імпортного обладнання становить до 40% від загальної вартості. При врахуванні витрат на проєктування та будівництво вартість будівництва зерносховища "під ключ" без придбання інфраструктури для елеватора ємністю 3 000 т становить від 760 тис. до 800 тис. дол. США для 5-тонного і 1,9 млн. дол. для 10-тонного USD. Крім витрат на обладнання, проєктування, будівництво та монтаж, ці цифри включають також витрати на придбання інфраструктури елеватора та будівництво об'єктів на території підприємства, як-от електричні, газові та водопровідні мережі й устаткування, трансформатори, пожежні гідранти, засоби пожежогашіння, побутові приміщення для співробітників і дороги на території підприємства. Кошторисні витрати на ці цілі становлять 25-30% і більше від вартості ліфта. - 60 дол. за тону для 77 і 10 тонн; 84 дол. за тону для 3 000 тонн і 60 дол. за тону для 10 000 тонн. Загальна вартість елеваторів відображена в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3

Кошторисна вартість проєкту будівництва елеватора «під ключ», тис. дол. США

№ п/п	Показник	Ємність елеватору		
		3 тис. т.	5 тис. т.	10 тис. т.
1	Вартість імпортного обладнання	402889	564093	955776
2	Вартість вітчизняного обладнання	6200	7500	15000
3	Вартість проєктних робіт	20000	51000	80000
4	Вартість БМР	330000	550000	850000
5	Разом по проєкту	759089	1172593	1900776
6	в тому числі на тону, дол. США	253	234	190
7	Вартість внутрішньо площадкових об'єктів інфраструктури, всього	252000	385000	600000
8	Ціна елеватора із закупівлею об'єктів інфраструктури, дол. США/т	337	311	250
9	Песимістичний варіант ціни (+20%)	399	371	300

* Джерело: розрахунок Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

Обсяг грошових надходень від реалізації послуг в розрахунку на один елеватор за рік показують дані, наведені в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Проектний річний обсяг доходу одного елеватора різної ємності залежно від варіантів використання потужності та рівня ціни, тис. дол.

Показник	Ємність елеваторів			Всього
	3 тис. т.	5 тис. т.	10 тис. т.	
Кількість елеваторів	5	20	105	130
Обсяг річного доходу одного елеватора – всього, тис. дол. США по варіантах ціни:				
максимальний	226	432	864	624
середній				
мінімальний	144	304	549	509
найбільш вірогідний	102	203	707	364
	186	7,36	714	640

* Джерело: розрахунок Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки»

Як відзначають Ю.О. Лупенко, О.В. Захарчук, М.М. Могилова: «Подальший розвиток аграрного виробництва можливий за умови переведення його на інноваційну основу, обов'язковою складовою якої є оновлення матеріально-технічної бази» [42, с. 6].

Під час проведення техніко-економічних обґрунтувань проєктів модернізації виробничо-технічної інфраструктури сільськогосподарських підприємств важливо визначити економічну ефективність такої інвестиційної діяльності. При цьому необхідно оцінити ефективність капітальних вкладень з урахуванням специфіки об'єкта модернізації.

В цілому інвестування в агробізнес є важливим і обґрунтованим кроком з багатьма перевагами. Агробізнес є відносно стійким і стабільним сектором економіки. Попит на продукти сільського господарства не зникає в разі економічних криз або рецесій, оскільки харчування завжди є основною потребою. Світовий ринок продуктів сільського господарства постійно розширюється, зокрема завдяки збільшенню міжнародної торгівлі. Інвестування в агробізнес може відкрити нові можливості для експорту продукції. Агробізнес може бути джерелом значного прибутку, особливо при правильному плануванні, управлінні та використанні інноваційних підходів.

3.3. Бізнес-діагностика суб'єктів агробізнесу в управлінні ефективністю інвестицій.

Бізнес-діагностика - це процес аналізу та оцінки функціонування бізнесу з метою виявлення його сильних та слабких сторін, проблем і можливостей для подальшого розвитку і вдосконалення. Цей процес допомагає визначити, які аспекти бізнесу працюють добре, а які потребують покращення, і дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Основні етапи бізнес-діагностики можуть включати наступне:

1. *Збір та аналіз інформації:* Перший крок - це збір всієї необхідної інформації про бізнес, включаючи фінансові дані, діяльність конкурентів, маркетингові та операційні дані, персонал і багато іншого.

2. *Визначення мети:* Важливо визначити, для чого проводиться діагностика. Чи це виявлення слабких сторін і резервів для покращення, аналіз планів розвитку, зменшення витрат, пошук нових ринків тощо?

3. *Аналіз сильних і слабких сторін:* Діагностика допомагає визначити, де бізнес має переваги і де є недоліки. Це може включати в себе аналіз внутрішніх процесів, ресурсів і кадрів.

4. *Оцінка зовнішнього середовища:* Діагностика також включає в себе аналіз зовнішнього середовища, включаючи аналіз ринку, конкурентів, законодавства, економічних тенденцій і інших факторів, які можуть вплинути на бізнес.

5. *Визначення можливостей і загроз:* На основі результатів аналізу сильних і слабких сторін бізнесу і зовнішнього середовища можна визначити можливості для розвитку і загрози, які варто врахувати.

6. *Розробка рекомендацій:* На основі виявлених факторів і висновків діагностики розробляються конкретні рекомендації для подальшого розвитку і вдосконалення бізнесу.

7. *Реалізація плану дій:* Наступним етапом є впровадження рекомендацій і реалізація плану дій, який допоможе покращити бізнес.

Бізнес-діагностика є важливим інструментом для підприємств у всіх галузях і дозволяє їм аналізувати своє функціонування, виявляти проблеми та можливості для росту та конкурентоспроможності.

Комплексна діагностика має проводитися керівництвом суб'єктів АПК на основі ситуаційного аналізу, організаційно-управлінського аналізу, фінансово-економічного аналізу, виробничо-економічного аналізу, кадрового аналізу та оцінки бізнесу і підприємства. Результати загального аналізу використовуються з метою інвестиційного менеджменту суб'єктів АПК для оцінки їхнього бізнесу, інвестиційної привабливості та операційної ефективності. Ситуаційний аналіз призначено для визначення становища підприємства в загальному бізнес-просторі та основних факторів, що впливають на управління ним. Загальну схему ситуаційного аналізу наведено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5
Схема ситуаційного аналізу

Направлення аналізу	Зміст	Джерело інформації
SWOT-аналіз	Діагностика, аналіз і оцінка сильних сторін і недоліків суб'єкта господарювання, можливостей і загроз, виходячи з стану зовнішнього середовища	Інформація про зовнішнє середовище, відомості про виробничу структуру підприємства, тощо
Аналіз стратегічної позиції	Виявлення і аналіз стратегічних зон господарювання та стратегічного портфеля в цілому	Інформація про зовнішнє середовище, виробничі показники діяльності підприємства, організаційна структура
Аналіз сегментів ринку	Визначення та аналіз ринкових сегментів, на яких функціонує підприємство; аналіз купівельного попиту	Зовнішня ринкова інформація (маркетингові дослідження)
Аналіз конкуренції	Визначення та аналіз видів і основних чинників конкуренції, конкретних конкурентів	Зовнішня ринкова інформація (маркетингові дослідження)
Позиційний аналіз	Визначення та аналіз місця, займаного підприємством, його продукцією, окремими торговими марками і товарами по відношенню до інших підприємств, торговельних марок і продуктів	Зовнішня ринкова інформація (Маркетингові дослідження), аналіз власної продукції

* узгоджено автором на основі [43]

Питання, пов'язані з обґрунтуванням стратегічного планування процесів розвитку регіональної економіки та застосуванням основних аналітичних і управлінських інструментів, залишаються недостатньо висвітленими в економічній діяльності агропідприємств країни. Розвиток агробізнесу неможливий без формування та реалізації ефективної політики в галузі розподілу та використання земельних ресурсів. Вироблення стратегічних напрямів у галузі землекористування та землеволодіння можливе лише за допомогою сучасних дослідницьких інструментів. Вивчення інструментів стратегічного аналізу формування, розподілу та використання земельних ресурсів дає змогу дійти висновку щодо доцільності застосування методів SWOT- і PESTLE-аналізу, які є складовими ситуаційного аналізу, під час дослідження земельних відносин та обґрунтування майбутніх стратегічних цілей інвестування.

Україна має одні з найкращих умов в світі для ведення аграрного виробництва, зокрема вирощування зернових культур. Рівень рентабельності зернових (табл. 3.6). робить інвестиції в будівництво та модернізацію елеваторних комплексів прибутковим напрямком агробізнесу.

Таблиця 3.6

Рентабельність зернових та зернобобових культур

Вид культур	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Зернові та зернобобові культури – всього, в т.ч.	25,8	43,1	37,8	25,0	24,9	12,0
пшениця	28,0	36,4	31,7	26,8	24,6	7,3
жито	-5,6	21,9	24,6	20,2	-2,2	9,9
овес	10,7	21,5	34,4	21,2	10,3	8,8
ячмінь	18,3	28,3	25,4	24	25,6	2,3
гречка	29,5	100,0	87,5	32,7	-17,2	6,6
горох	30,2	55,3	76,8	22,4	-5,4	-11,5
просо	40,7	58,4	30,2	24,5	34,7	20,2
кукурудза на зерно	26,2	50,3	45,7	23,7	27,2	17,8

* джерело: дані Державної служби статистики України

Потреба України у збільшенні кількості елеваторів до війни оцінювалась «у 5-8 млрд. дол., що становить близько 300-400 елеваторів. Станом на

сьогоднішній день українські суб'єкти агробізнесу здатні забезпечити одночасне зберігання зерна обсягом близько 49 млн т/тн. Передові позиції в даній сфері займають південні та центральні райони» [44].

За даними Української зернової асоціації: «капітальної реконструкції потребують 70 % зерносховищ, і лише 100-150 елеваторів мають можливість забезпечити зберігання відповідно до нинішніх запитів ринку. Дефіцит елеваторних потужностей в Україні сягає близько 20 млн т, проте ця цифра дуже відносна і вкрай динамічна. Адже урожайність росте, а разом з нею змінюються й потреби в ємностях зберігання. Особливо у тих господарств, які працюють над її підвищенням» [44].

Об'єкти з приймання, зберігання та відвантаження зерна є капіталомісткими і тому мають тривалий термін окупності, що робить їх менш привабливими для потенційних інвесторів. Проте агропідприємствам вигідно вкладати кошти в підйомні споруди. По-перше, гарантується якість продукції. По-друге, гарантується виконання зобов'язань щодо відвантаження продукції. По-третє, свіжозібране зерно можна реалізувати за найпривабливішою ринковою закупівельною ціною, а не продавати його, побоюючись втратити.

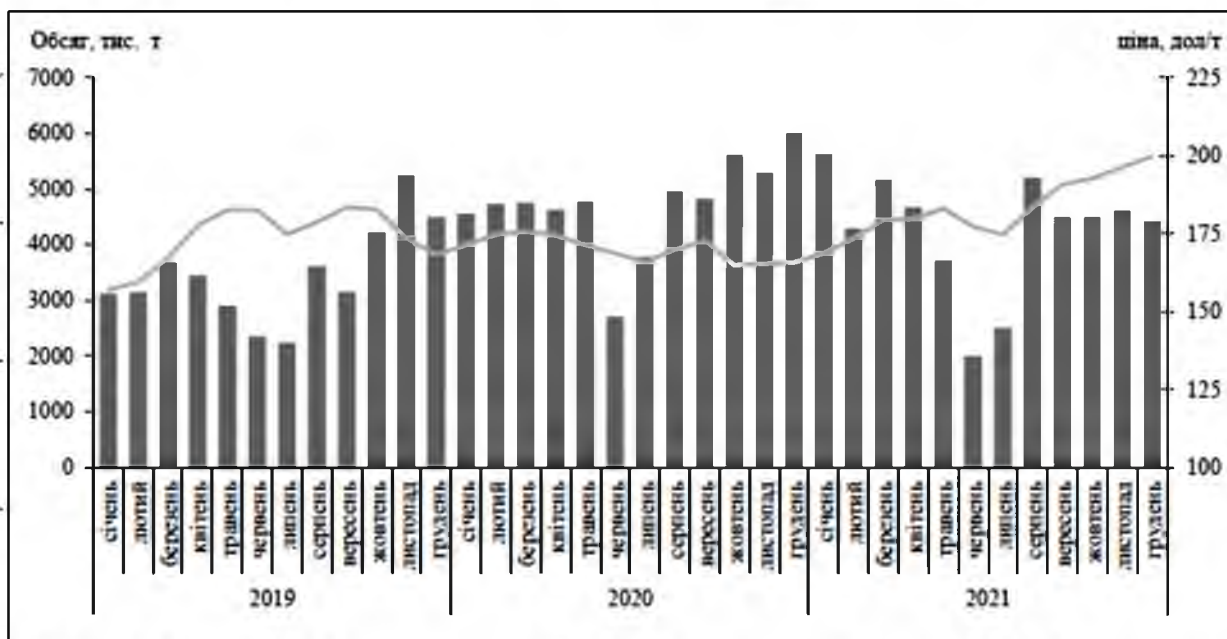

Рис. 3.1. Помісячний експорт зернових в Україні за 2019–2021 рр

* розраховано автором на підставі даних Державної служби статистики України

Проведений аналіз динаміки експорту зернових в Україні, показав (рис. 3.1), що найменший обсяг експорту влітку, а найбільший в кінці року.

Дана тенденція підтверджує потребу в нарощуванні потужностей для зберігання та доробки зерна.

Динаміку експорту українського зерна наведено в таблиці 3.7. Як видно динаміка вартості вивезеного збіжжя є позитивною, що свідчить про світову тенденцію зростання цін на зерно.

Таблиця 3.7

Експорт зернових в Україні

Роки	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Культура	Експорт, тис. т						
Пшениця	10545	13454	17922	17314	16373	20023	18060
Жито	59	23	6	25	104	13	5
Ячмінь	4169	4630	4802	4856	3597	4143	5046
Овес	9	58	42	11	8	10	16
Кукуруза	17558	19049	17285	19394	21434	32346	27946
Рис	12	2	1	1	3	6	5
Сорго, зернові	196	153	93	148	124	117	119
Гречка, просо	47	61	97	77	28	55	118
Зернові усього	32595	37429	40249	41827	41673	56714	51313
	Ціна, дол./т						
Пшениця	217,40	166,40	151,60	159,40	183,50	182,80	199,10
Жито	157,60	132,00	153,70	155,20	149,20	291,40	522,90
Ячмінь	202,70	166,10	138,70	146,30	189,60	171,40	173,90
Овес	177,80	128,00	136,40	158,70	218,10	239,30	209,20
Кукуруза	191,20	157,90	153,60	154,10	163,60	161,40	174,80
Рис	461,20	604,50	479,90	474,90	685,00	740,70	794,80
Сорго, зернові	183,40	153,70	144,20	145,80	157,50	167,60	175,60
Гречка, просо	246,40	220,90	171,70	188,40	321,00	296,50	254,70
Зернові усього	201,20	162,03	150,95	155,44	173,75	169,93	183,52

* джерело: розраховано автором на підставі даних Державної служби статистики України

Чотири компанії в Україні, до війни, володіли елеваторними загальною потужністю більш ніж 2 млн. т кожна. Вони розпорядилися майже 13 % елеваторних потужностей країни (табл. 3.8). Звичайно на сьогодні ситуація кардинально змінилася. Дуже багато елеваторів знищені внаслідок воєнних

дій. Найбільше від нього постраждала компанія НІБУЛОН, основні елеватори якої опинилися в зоні бойових дій або в зоні досяжності ворожих збройних засобів. Тому ця структура власності елеваторів зазнала кардинальних змін в гіршу сторону.

Таблиця 3.8

Підприємства, що володіють елеваторними потужностями

Компанія	Потужності зерносховищ одночасного зберігання, тис.т	Кількість зерносховищ, од.	Середній розмір зерносховища, т/од.
ДЦЗКУ	3 640,20	51	71,4
КЕРНІЛ	2 625,06	44	59,7
UKRAINFARMING	2 065,93	20	103,3
НІБУЛОН	1 964,62	28	70,2
Держрезерв	1 278,00	21	60,9
Прометей	1 204,70	23	52,4
Оптимус Агро	1 103,80	29	38,1
МХП	1 034,59	15	69
Tesslagroup	790,5	19	41,6
Епіцентр	694,6	8	86,8

* Джерело статистичні звіти компанії

У зв'язку з узагальненням наведеного вище матеріалу, набула подальшого розвитку бізнес-діагностика проекту агроредевелопменту земельної ділянки під елеваторний комплекс із використанням SWOT аналізу (табл. 3.9)

SWOT-аналіз внутрішнього середовища розвитку сільського господарства майданчика елеваторного комплексу показує, що основними позитивними показниками розвитку сільського господарства майданчика елеваторного комплексу є наявність державної програми компенсації витрат на будівництво та реконструкцію елеваторів, наявність розгалуженої мережі автомобільних доріг, зростання внутрішнього виробництва та експортного потенціалу зернових, олійних культур і продуктів переробки. Основними слабкими сторонами є відсутність державної програми компенсації витрат на будівництво та реконструкцію елеваторів, наявність розгалуженої мережі автомобільних доріг, зростання внутрішнього виробництва та експортного потенціалу зернових, олійних культур і продуктів переробки.

Таблиця 3.9

SWOT аналіз внутрішнього середовища агророзвитку земельної ділянки під елеваторний комплекс

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> - наявність повного інфраструктурного ланцюжка; - висока рівномірність експортних поставок впротягом року; - державна програма компенсації будівництва та реконструкції елеваторів; - динамічно розвивається мережа сертифікованих зерноскладів; - наявність розгалуженої мережі автомобільних доріг; - наявність розгалуженої мережі залізниць; - наявність портів та терміналів розосереджених по узбережжю Чорного та Азовського морів, а також в гирлах великих річок; - участь транснаціональних компаній в розвитку сегментів інфраструктури 	<ul style="list-style-type: none"> - низька ефективність взаємодії між основними системами інфраструктури - низька забезпеченість основними технічними засобами зерносховищ в умовах сільськогосподарських виробників - невідповідність стану автомобільних доріг зростанню навантажень та інтенсивності перевезень, особливо в припортових зонах - низький рівень електрифікації залізниць доріг - недостатня пропускна здатність припортових залізничних станцій - застарілий рухомий склад залізничного транспорту і низький рівень організації його роботи - великий період оборотності вагонів (8 діб) - використання 6% вагонів-зерновозів за межами України - застарілий рухомий склад річкових суховантажів і буксирів - русла судноплавних річок вимагають глобальних очисних і днооглиблювальних робіт для забезпечення ходу барж з осадкою понад 3,5 м - невисока сумарна ефективність використання портів та терміналів
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> - зростання внутрішнього виробництва та експортного потенціалу зерна, олійного насіння і продуктів переробки; - розвиток агрохолдингів і консолідація інфраструктурних активів великими компаніями; - зростання доцільного обсягу перевезення насипних сільськогосподарських вантажів річками до 7 млн. тонн; - розвиток системи лінійних елеваторів і портів та терміналів за рахунок приватних інвестицій 	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність дієвого державного механізму сприяння вдосконаленню елементів інфраструктури - високі темпи старіння технічних засобів і об'єктів інфраструктури - за відсутності закупівель до 2025 року не залишиться придатних до експлуатації вагонів-зерновозів - слабкість інституцій державної підтримки зернових елеваторів - підвищення антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище - непередбачуваність тенденцій та цін земельного ринку

* авторська розробка

3.3. Удосконалення підходів до управління ефективністю інвестиційного проєкту об'єкта агробізнесу

Актуальним питанням інвестиційного розвитку підприємницьких структур агробізнесу є підвищення ефективності управління проєктами розвитку сільського господарства на земельних ділянках зі старими фермерськими комплексами шляхом розроблення бізнес-планів елеваторних комплексів, що враховують конкретні показники редевелопменту.

Агроредевелопмент (сільський редевелопмент) - це процес відновлення, реконструкції та розвитку сільських територій та інфраструктури з метою поліпшення якості життя населення, підвищення ефективності сільського господарства та забезпечення сталого розвитку сільських громад.

Агроредевелопмент включає в себе різноманітні заходи та ініціативи, спрямовані на модернізацію сільського господарства та покращення інфраструктури в сільських районах.

Основні аспекти агроредевелопменту включають:

1. Реконструкцію та модернізацію сільської інфраструктури, включаючи дороги, водопостачання, каналізацію, електроенергію, телекомунікації та інші комунікації.
2. Розвиток сільськогосподарських підприємств та підтримку сільських сімейних ферм.
3. Посилення земельного господарства та підвищення родючості ґрунтів.
4. Сприяння використанню сучасних агротехнологій та впровадженню інновацій в сільському господарстві.
5. Підтримку ініціатив у сфері агротуризму та розвитку сільського малого та середнього бізнесу.
6. Забезпечення доступу до освіти, медичної допомоги та інших соціальних послуг в сільських районах.

7. Збереження природних ресурсів та стале використання земель для сільського господарства.

Агророзвиток важливий для збереження сільських громад, покращення життя сільського населення та забезпечення продуктивного та сталого сільського господарства. Велика увага до цього питання допомагає підтримувати сільські території та сприяє розвитку сільських громад.

Вибір найбільш ефективного проекту агророзвитку об'єкта вимагає ретельного аналізу і оцінки різних факторів. Ось основні критерії, які необхідно враховувати при виборі такого проекту:

1. Економічна вигідність: Оцінюють потенційний дохід та рентабельність проекту. Розглядається прибуток, який можна отримати від агророзвитку, порівнюючи його із витратами та інвестиціями, необхідними для реалізації проекту.

2. Соціальний вплив: Важливо враховувати соціальні наслідки проекту для місцевої громади. Спрямованість на покращення якості життя, створення робочих місць, підтримку освіти та охорони здоров'я може бути важливою частиною ефективності проекту.

3. Сприяння сталому розвитку: Розглядається, як проект відповідає принципам сталого розвитку, включаючи охорону природних ресурсів, збереження біорізноманіття та мінімізацію викидів шкідливих речовин.

4. Екологічний вплив: Оцінюється, як проект може впливати на довкілля та водні ресурси, включаючи можливість забруднення ґрунтів та води.

5. Ризики та управління ними: Вивчаються можливі ризики, пов'язані з реалізацією проекту, і розробляється план їхнього управління.

6. Інфраструктура та доступність: Розглядається наявність необхідної інфраструктури (дороги, залізниця, порти тощо) та доступність до ринків для вироблених продуктів.

7. Підтримка уряду та інших зацікавлених сторін: Оцінюється, чи існують програми підтримки та інвестиційні стимули для проєкту агророзвитку з боку уряду, місцевих влад та інших організацій.

8. Технічна та фінансова реалізованість: Визначається, чи є необхідні технічні знання та фінансові ресурси для успішної реалізації проекту.

Враховуючи ці критерії та проводячи докладний аналіз можна визначити найбільш ефективний проект агророзвитку, який відповідає нашим цілям та вимогам сталого розвитку.

Індивідуальна ділова репутація не враховується під час розрахунку бізнес-плану інвестиційного проекту. Цей гудвіл являє собою сукупну суму прибутку, що перевищує ринкові очікування, отриману від продажу об'єкта нерухомості, разом з фінансовими факторами, характерними для поточного власника, такими як оподаткування, амортизаційна політика, вартість позикових коштів і капітал, інвестований у бізнес.

Таблиця 3.10

Характеристика елеваторного комплексу

Показник	Числове значення показника
Об'єм одноразового зберігання, т	15000
Потужність з приймання на перевантаження, тонн на добу	1500
Потужність з відвантаження, т на добу	900
Площа земельної ділянки, га	15
Статус земельної ділянки	Оренда
Засоби приймання елеваторів	Тільки автомобільний транспорт
Засоби відвантаження елеваторів	Залізничний та автомобільний транспорт
Характеристика типу капітальних робіт	Реконструкція приміщень, побудованих понад 40 років тому
Матеріал сховищ	Бетонний сидос та підлогові склади
Наявність додаткового обладнання	Циклон, сушка, очистка, обладнання проти биття

* розрахунки автора на основі даних елеваторних комплексів по Україні

У результаті коригування на вартість оборотного капіталу на дату розрахунку не проводиться. Це пов'язано з тим, що "разова" потреба в оборотному капіталі вже включена, виходячи з припущення про відсутність залишку оборотного капіталу на дату оцінки. Це припущення необхідне у

зв'язку з відсутністю даних фінансової або управлінської звітності, оскільки всі показники є прогнозними. Під час розроблення бізнес-плану не були відомі такі зовнішні чинники, як будівництво нових доріг, зміни в інфраструктурі та зміни в законодавстві України, що могли б істотно вплинути на потенціал, а отже, і на вартість об'єкта. За даними ретроспективного дослідження, основним ціновим показником вартості підйомної споруди є об'єм зберігання в тоннах. Водночас основними порівняльними критеріями для об'єктів представлених функцій є такі чинники, що впливають на ціну таких комплексів. (табл. 3.10).

Таблиця 3.11

Вартість фінансування будівництва елеватора в інвестиційному проєкті

Етапи інвестування проєкту будівництва	Питома вага капітальних вкладень по кожному місяцю впродовж періоду будівництва	Вартість фінансування за кожен місяць виходячи з норми доходу	Коефіцієнт вартості фінансування за кожен місяць	Коефіцієнт вартості фінансування з врахуванням складного відсотка	Коефіцієнт вартості фінансування з врахуванням питомої ваги інвестицій
місяць 1	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,4261	0,0595
місяць 2	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,4052	0,0586
місяць 3	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,3846	0,0577
місяць 4	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,3642	0,0569
місяць 5	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,3442	0,0561
місяць 6	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,3243	0,0552
місяць 7	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,3050	0,0544
місяць 8	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,2859	0,0536
місяць 9	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,2670	0,0528
місяць 10	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,2484	0,0521
місяць 11	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,2301	0,0513
місяць 12	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,2120	0,0505
місяць 13	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1942	0,0498
місяць 14	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1767	0,0491
місяць 15	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1594	0,0483
місяць 16	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1424	0,0476
місяць 17	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1256	0,0469
місяць 18	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,1091	0,0462
місяць 19	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0928	0,0456
місяць 20	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0768	0,0449
місяць 21	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0609	0,0442
місяць 22	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0453	0,0436
місяць 23	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0300	0,0430
місяць 24	1/24 = 0,0417	0,179/12 = 0,0149	1,0149	1,0149	0,0423
Разом	X	X	X	X	1,2102

* розрахунки на основі даних елеваторних комплексів по Україні

Калькуляція витрат бізнес-плану інвестиційного проєкту здійснювалась з використанням програмного продукту для створення зведених контрисних розрахунків в будівництві АБК. Величина ставки недоотримання доходу чи вартості залученого капіталу прийнята на рівні середньої за останні півроку від дати оцінки ставки кредитування в гривні строком на 1-5 років за даними НБУ. Результати розрахунку представлено в таблиці 3.11.

При побудові підходу до управління ефективністю інвестиційного проєкту розвитку сільського господарства на майданчику елеваторного комплексу за основу було взято структуру бізнес-плану, підготовленого за методологією ЮНІДО. Зокрема, використовували ставку дисконтування, розраховану за методом середньозваженої вартості капіталу, що враховує частку капітальних вкладень у модернізацію активів, і похідні показники EBITDA margin % і debt/EBITDA (рис. 3.2).

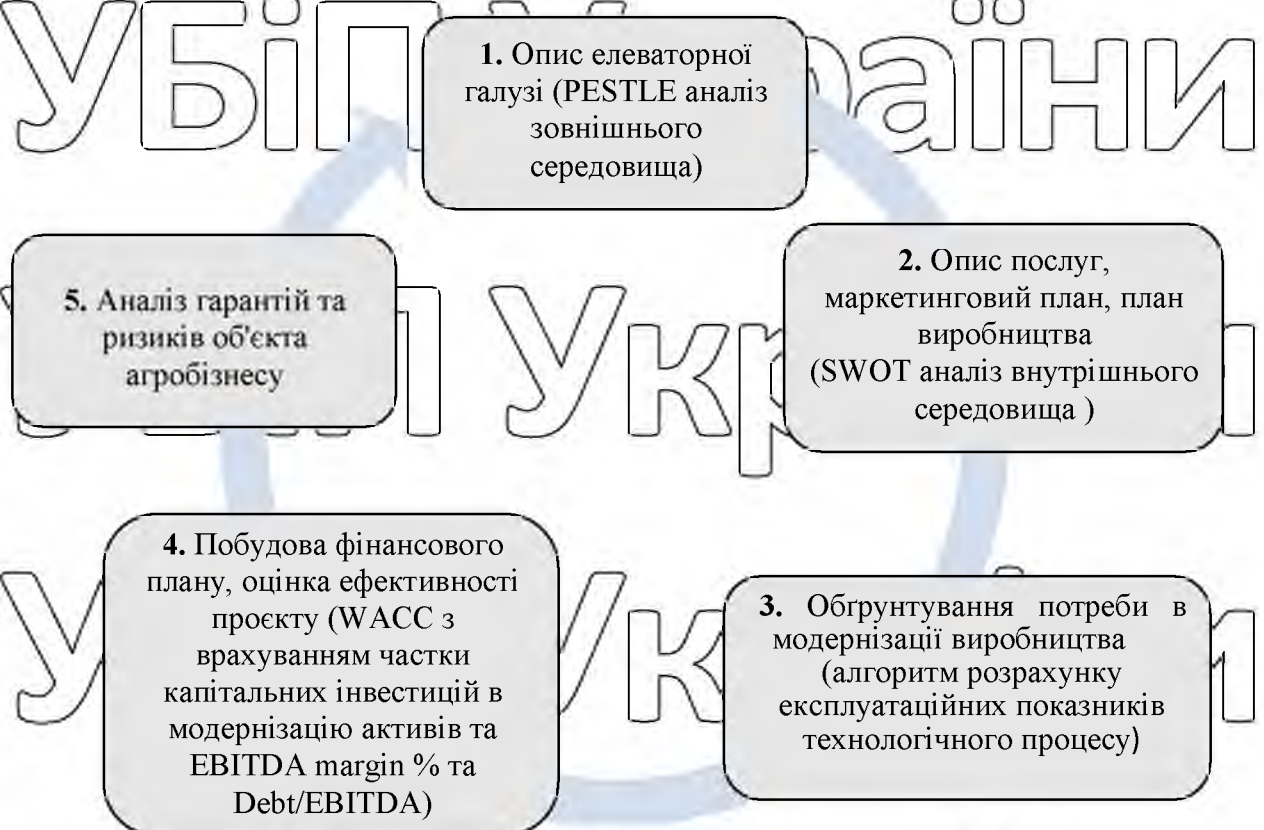

Рис. 3.2. Підходи щодо управління ефективністю інвестицій об'єкта агробізнесу

Проектом передбачено будівництво елеваторного комплексу виробничою потужністю 15000 т одночасного зберігання зернових та олійних культур, а також первинну доробку для приведення продукції до світових стандартів якості.

Ставка дисконтування проекту становить 19,24 %, при якій досягаються такі показники інвестиційної привабливості (табл. 3.12):

- чиста приведена вартість проекту – 40701,4 тис. грн.;
- внутрішня ставка прибутковості на рівні – 23 %;
- дисконтований період окупності – 0,97 року.

Таблиця 3.12

Резюме бізнес-плану проекту агророзробки земельної ділянки під елеваторний комплекс

Концепція проекту	Проектом передбачається редевелопмент земельної ділянки зі старим фермерським комплексом під будівництво елеваторного комплексу потужністю 15000 тон одночасного зберігання зернових та масляних культур	
Місце розташування потужностей	Дніпропетровська обл.	
Графік реалізації проекту	Кількість років	5
	Початок проекту	2023
	Початок надання послуг за проектом	серпень 2023 року
Інвестований капітал	31961,6 тис. грн	
Інвестиційна привабливість проекту	Ставка дисконту (WACC)	19,24%
	Дисконтований період окупності	0,97
	Чиста приведена вартість (NPV)	40701,4 тис. грн
	Внутрішня ставка доходу (IRR)	23%
	Індекс прибутковості вкладень (PI)	1,27
	Коефіцієнт рентабельності інвестицій	1,02

* розраховано автором

Розрахунки показали, що внутрішня норма прибутковості (IRR) становить 23%, тобто $IRR > WACC$ (19,24%). Таким чином, можна стверджувати, що цей інвестиційний проект принесе рівень прибутковості, що перевищує вартість початкових капіталовкладень. Показники ефективності проекту свідчать про наявність "запасу міцності", що свідчить про інвестиційну привабливість проекту і гарантує своєчасне повернення

інвестицій, навіть якщо фактичні дані під час реалізації проєкту певною мірою відхилятимуться від бізнес-плану.

У чинному бізнес-плані редевелопменту земель з колишніми сільськогосподарськими угіддями описано та розраховано концептуальні аспекти й економічні показники організації та функціонування обраного типу

проєкту. Реалізація такого проєкту в сучасних умовах війни та невизначеності є дуже ризикованою. В подальшому прогностичному періоді складно передбачити те, чи будуть об'єкти агробізнесу відповідати та досягати прогностичних

показників і кінцевої вартості проєкту, залежатиме від поточної економічної

ситуації в країні, обраних постачальників необхідного обладнання та матеріалів, обраних ділових партнерів, включно з підрядниками, а також обраної побудови стосунків із замовниками. Спосіб реалізації проєкту,

політика співробітництва з постачальниками ресурсів, ефективна

управлінська та маркетингова політика також визначатимуть. Тому під час

ознайомлення з цим документом слід мати на увазі, що розраховані дані в сучасних українських реаліях можуть відрізнитися від результатів, досягнутих компанією.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

1. Встановлено, що інвестиційна діяльність в агробізнесі полягає у

вкладенні капіталу та ресурсів у сільське господарство та сільськогосподарські підприємства з метою здійснення прибуткових операцій, розвитку галузі та підвищення її продуктивності. Сутність інвестиційної діяльності в агробізнесі включає в себе розвиток та модернізація інфраструктури. Інвестиції в агробізнес допомагають в покращенні сільськогосподарської інфраструктури, такої як дороги, залізниці, електроенергетика, зберігання зерна та інфраструктура для обробки сільськогосподарської продукції. Розвиток та покращення сільського господарства за рахунок вдосконалення агротехнологій, придбання нового обладнання та техніки, підвищення родючості ґрунтів, впровадження нових сортів і гібридів рослин тощо. Інвестиції можуть сприяти розширенню виробництва та збільшенню виробничої потужності сільськогосподарських підприємств. Модернізація обробітку продукції, впровадження нових технологій, зменшення ризиків, забезпечення якості продукції тощо

2. Інституціональне забезпечення інвестиційної діяльності включає в себе систему законодавчих, регуляторних, фінансових і адміністративних рамок, які створені для стимулювання та захисту інвестицій у сільське господарство та агробізнес. Ці інституції грають важливу роль у створенні сприятливого середовища для інвесторів і забезпеченні сталого розвитку сільського господарства. Основні складові інституціонального забезпечення інвестиційної діяльності в агробізнесі включають: правову базу, фінансову систему, регуляторні органи, захист прав власності, податкову політику, розвиток інфраструктури, роль громадських та приватних організацій.

Інституціональне забезпечення є фундаментом інвестиційної діяльності в агробізнесі і сприяє створенню стабільного та привабливого середовища для інвесторів.

НУБІП України

3. Проаналізовано методичні підходи до оцінки показників інвестиційної привабливості агробізнесу. На основі проведеного аналізу виявлено, що рівень інвестиційної привабливості підприємницьких структур агробізнесу визначається не тільки показником рентабельності, але й соціо-екологічними, технологічними, макроекономічними, управлінськими чинниками.

4. Потреба в інвестиціях в модернізацію об'єктів агробізнесу обґрунтовується кількома ключовими факторами, які впливають на сталість та ефективність агропродукції, а також на конкурентоспроможність агробізнесу.

Модернізація може включати в себе впровадження нових технологій, сучасного обладнання та сортів рослин. Це може значно підвищити врожайність та якість сільськогосподарської продукції. Сучасні технології можуть допомогти зменшити витрати на виробництво, включаючи витрати на паливо, робочу силу та інші ресурси. Це може покращити рентабельність агробізнесу. Модернізація може допомогти підвищити якість сільськогосподарської продукції, що сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, збільшення вартості підприємства тощо.

5. Бізнес-діагностика суб'єкта агробізнесу - це комплексна оцінка та аналіз фінансового, господарського, організаційного та стратегічного стану сільськогосподарського підприємства або сільського господарства з метою з'ясування його сильних та слабких сторін, а також визначення можливостей для покращення та розвитку. Бізнес-діагностика допомагає власникам та керівникам агробізнесу зрозуміти, як покращити результативність свого підприємства, підвищити його конкурентоспроможність та зменшити ризики.

Бізнес-діагностика допомагає власникам та керівникам агробізнесу приймати інформовані рішення

6. Запропоновано підходи до управління ефективністю інвестицій підприємницьких структур агробізнесу шляхом розробки бізнес-плану проекту агророзвитку. Проведені розрахунки бізнес-плану проекту будівництва елеваторного комплексу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія Сунасної України: електронна версія / гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=42579
2. Базилевич В. Історія економічних учень: підручник. Київ: Знання, 2004. 1300 с.
3. Адам Сміт Дослідження про природу і причини багатства народів Адам Сміт та ін. Київ: Наш формат, 2018. 756 с.
4. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Й. А. Шумпетер; пер. з англ. В. Старка. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.
5. Феценко, В. М. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. / В. М. Феценко. – К.: КНЕУ, 2012. – 474 с.
6. Касич А. О. Дослідження теоретичних основ інноваційно-інвестиційного забезпечення економічного зростання країни. *Економіка: проблеми теорії та практики*. 36. наук. праць. Вип. 200; в 4 т. Том II. Дніпропетровськ: ДНУ, 2005. С. 428-440.
7. Кісіль М.І. Інвестиційна привабливість сільського господарства регіону. *Економіка АПК*. 2014. №8. С. 44-51.
8. Губський Б. В. Інвестиційні процеси у глобальному середовищі. К.: Наукова думка, 1998. 390 с.
9. Дем'ян Я. Ю. Проблеми та ризики формування інвестиційного середовища в аграрному секторі. *Інвестиції: практика та досвід: науково-практичний журнал*. 2016. Вип. 6. С. 54-58.
10. Волошук К. Б. Механізми інноваційно-інвестиційного розвитку агропромислових підприємств: монографія. Кам'янець-Подільський, 2011. 319 с.

11. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: інструменти та управління: колект. монографія / С. І. Дем'яненко та ін. Київ: КНЕУ, 2015. 250 с.

12. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: навч. посібн. Київ: Лібра, 2002. 462 с.

13. Доповідь ООН: в економіці країн СНД та Південно-Східної Європи відмічаються позитивні тенденції. URL: www.un.org/development/desa/dpad/wesp-report.

14. Кісіль М. І. Пріоритетні напрями інвестицій у аграрну сферу України в умовах нестабільності. *Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 1. С. 84-91.

15. Кісіль М.І. Наукові дослідження інвестиційних проблем в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*. 2016. № 6. С. 84–96

16. Шпикуляк О.Г. Інституціоналізація інноваційної діяльності в аграрній сфері економіки. *Облік і фінанси АПК*. 2010. № 3. С. 114–117.

17. Столярчук Н. М., Сергєєва Н. В., Хіоні Г. О. Удосконалення інституційного забезпечення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. *Економіка АПК*. 2019. № 9. С. 69-77.

18. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.1998 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text>.

19. Ковальчук М.І. Економічний аналіз діяльності підприємств АПК: підручник. Київ : КНЕУ, 2005. 390 с.

20. Майорова Т. В. Інвестиційна діяльність: підруч. для студ. вищ. навн. закл. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

21. Тяг Р.Б., Холод Б.І., Ткаченко В.А. Управління проектами: навч. посібн. Дніпропетровськ: Дніпропетровська академія управл., бізнесу та права, 2009. 224 с.

22. Хіоні Ф. О. Методичні підходи до оцінок ефективності інвестицій у майнові об'єкти агробізнесу. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7016>

23. Рекомендації з розроблення Дорежньої інвестиційної карти розвитку аграрного району / за ред. Я.М. Гадзала, П.Т. Саблука. Київ : Аграр. наука, 2017. 148 с.

24. Кісіль М.І. Теоретико-методологічні засади оцінок ефективності агробізнесу. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2015. 36 с.

25. Державна служба статистики України: веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>

26. Захарчук О.В. Оцінка сільськогосподарського майна: проблеми та перспективи дій. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С.59–69. Захарчук О.В. Оцінка сільськогосподарського майна: проблеми та перспективи дій. *Економіка АПК*. 2019. № 8. С.59–69.

27. Методика розроблення бізнес-плану Європейського банку реконструкції та розвитку: веб-сайт. URL: <http://www.ebrd.com/russian/pages/about.shtml>

28. Методика розроблення бізнес-плану UNIDO: веб-сайт. URL: <http://www.unido.ru>

29. Technical Assistance for the Commonwealth of Independent States. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_02_54

30. KPMG: official website. URL: <http://www.kpmg.com>

31. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану за стандартами BFM Group. URL: <http://www.bfm-ua.com/index/0-17>.

32. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-плану підприємств: Наказ Міністерства економіки України від 06.09.2006 р. № 290. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0290665-06>.

33. Про затвердження Порядку відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких надається державна підтримка: Постанова Кабінету Міністрів

України від 13.11.2013 р. № 835. Дата оновлення: 01.07.2020. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2013-%D0%BF#Text>.

34. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-планів інвестиційних проектів: Наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 31.08.2010 р. № 73. URL:
<http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.39798.0>

35. Про затвердження примірної структури бізнес-плану інноваційного проекту: Наказ Міністерства освіти і науки України від 13.12.2013 р. № 1764. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1764729-13#Text>.

36. Про запровадження методик відбору конкурентоспроможних проектів з розвитку експортного потенціалу: Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України від 15.01.2002 № 13.

URL: <https://www.me.gov.ua/LegislativeActs/Detail?lang=uk-UA&id=2af3ea33-907d-4e95-8282-c46c70f22a7a&title=NakazMinekonomikiVid15-01-2002-13-proZaprovadzhenniaMetodikiVidboruKonkurentospromozhnykhProektivZRozvitkuEksportnogoPotentsialu>.

37. Khioni G.O., Stoliarchuk N.M., Kostylianu V.A., Blahodatnyi A.A.

Удосконалення методичних підходів до оцінки майнових об'єктів агробізнесу. "Znanstvena misel". 2020. № 49. Vol. 1. P. 36–41.

38. Хіоні Г.О. Управління методичними підходами щодо аналізу показників інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств. Вісник Хмельницького національного університету. Серія «Економічні науки». 2020. № 6. С. 159–164.

39. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій: Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.1998 р. № 22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98#Text>.

40. Коляда К.Г., Пулін Т.В., Нечасва І.А. Методика оцінки інвестиційної привабливості ІТ-компанії за допомогою показників аналізу

акцій та інтегрального показника інвестиційної привабливості. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 19. С. 41–45.

41. Методика розрахунку рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств: наказ Державного комітету статистики України 14.02.2011 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033832-11#Text>

42. Лупенко Ю.О., Захарчук О.В., Могилова М.М. Наукове забезпечення техніко-технологічного оновлення аграрного виробництва в Україні. *Економіка АПК*. 2017. №5. С.5–12.

43. Research supported by the Research Advisory Group, World Bank, under the project “Economic Analysis in Education Projects” (RSP 682-95) and the Economics of Education Thematic Group. URL: <http://www.worldbank.org/education/economicسد>

44. Капітальної реконструкції потребують 70 % зерносовищ. URL: <https://agrotimes.ua/elevator/kapitalnoyi-rekonstrukcziji-potrebuyut-70-zernoshovyshh>

45. Чорний Р.В., Волошин Р.В. Суть інвестицій та роль інвестицій у процесі сільськогосподарського виробництва. *Інноваційна економіка*. 2010. № 3 (17). С. 161–164.

46. Ткаченко А.М., Плаксина Є.М. Економічна сутність інвестицій. Теоретичні і практичні аспекти економіки інтелектуальної власності. 2013. Випуск 1, Том 2. С. 99–102.

47. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2000. 160 с.

48. Сахацький М.П., Запша Г.М., Сахацький М.М. Управління розвитком економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств та фермерських господарств. *Науково-виробничий журнал «Інноваційна економіка»*. 2019. №7-8. С. 52–56.

49. Савчук В. К. та ін. Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств. інформаційно-аналітичне забезпечення:

монографія / В. К. Савчук, А. О. Музиченко, Т. О. Музиченко, М. М. Гузь та ін.; за заг. ред В.К. Савчука. Київ : ЦІ Компринт, 2017. 251 с

50. Бізнес-план с/г підприємства з вирощування та зберігання зернових культур. Про-консалтинг : веб сайт. URL: <https://pro-consulting.ua/ua/biznes-plan/Biznes-plan-s-h-predpriiatia-po-vyrashivaniiu-i-hraneniiu-zernovuh-kultur>

51. Генрі Форд. Моє життя та робота: пер. з англ. Уляни Джаман. Київ : Наш Формат, 2015. 384 с.

52. Касьяновський Є. В. Підходи до управління інвестиціями в реальний сектор економіки. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. №1 (63). 36–40.

53. Капітальної реконструкції потребують 70 % зерносховищ. URL: <https://agrotimes.ua/elevator/kapitalnoyi-rekonstruktsiyi-potrebuyut-70-zernoshovyshh>

54. Лаврів Л. А. Бізнес-планування у діяльності організації: базові процедури та основні методичні підходи. Інноваційна економіка. 2013. № 10. С. 104–111.

55. Методичні рекомендації з розроблення бізнес-планів інвестиційних проєктів: Наказ Державного агентства України з інвестицій та розвитку від 31.08.2010 р. № 73. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1041.39798.0>

56. Методика аналізу фінансово-господарської діяльності підприємств державного сектору економіки: наказ Міністерства фінансів України від 14.02.2006 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0332-06#Text>

57. Підлісецький Г. М., Могилова М. М., Герун М. І. Оцінка сільськогосподарського майна: інституціональні та організаційно-методологічні аспекти. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 256 с.

58. Пісковець О. В. Теоретичні аспекти управління інвестиційною діяльністю на підприємстві в сучасних умовах. «Економіка. Менеджмент. Бізнес». 2019. № 4(30). С. 111–115.

59. Глобальний інвестиційний ринок: роль України (інфографіка): веб-сайт. URL: <https://www.uifuture.org/post/ukraina-u-globalnomu-investicijnomu-tinku-infografika>

60. Лобас М.Г., Россоха В.В., Соколов Д.О. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери: монографія. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2016. 416 с.

61. Малица К.С., Лободзинська Т.П. Показники ЕВТРА та OIBDA: економічний зміст та особливості обчислення. Інфраструктура ринку. 2017. Випуск 7. С. 381–386.

62. Про Агро. Інформація для агробізнесу. URL: <http://www.proagro.com.ua>

63. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Дата оновлення: 16.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.

64. Про затвердження Порядку відбору інвестиційних проектів, для реалізації яких надається державна підтримка: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.11.2013 р. № 835. Дата оновлення: 01.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835-2013-%D0%BE#Text>.

65. Хіоні Г.О., Кісіль М.І. Стан інвестиційного забезпечення АПК сектору України. Актуальні проблеми інноваційного розвитку аграрного сектору економіки: Матеріали одинадцятої міжнародної науково-практичної молодіжної конференції, м. Київ, 10 квіт. 2020 р. К.: ННЦ «ІАЕ», 2020. С. 190–193.

НУВБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України